

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԳԱՀԻՐԷԻ ԵՆԹԱԿՕՄԻՏԵԻՆ

ԱՐԻԻՆԻ ՃԱՄԲԷՆ

ԹԱՏՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆ 4 ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ

ԳՐԵՑ

Պ. ԲՈՆԱՏ

Նիւրբ Բալուաժ և յարգարուաժ Պ. Ա. Ահարոնեանի
« ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ » Երկերէն :

Ա. Լէն իրաւունք վերապահուած

Հ. Յ. Դաւնակցութեան

ԳԱՀԻՐԷ

1916, ՓԵՏՐ. 10

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԳԱՀԻՐԷԻ
ԵՆԹԱԿՕՄԻՏԷԻՆ

ԱՐԻԻՆԻ ՃԱՄԲԷՆ

ԹԱՏՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆ 4 ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ

ԳՐԵՑ

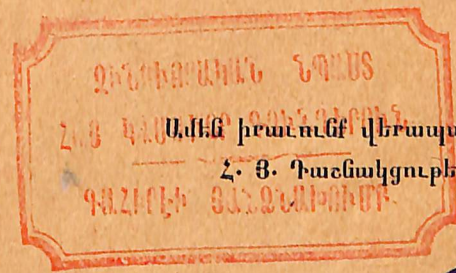
Ղ. ԲՈԼԱՏ

40440

Ելքի քաղուած եւ յարդարուած Պ. Ա. Անարոնեանի
«ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ» Երկեւն:

ԳԱՀԻՐԷ:

1916, Փետր. 10

ՀՐԱՆՏ ԻՇ . . . ԶԱԽԱՆ . . .

Հայրական անմխիթար բախիձով հա-
մակ, երկիւղած բարեպաշտութեամբ կը մասշիմ ի գահ
Յուշարձանիդ, արժանաւոր աչերով ծնրադիր՝ բու
լիւսակիդ ձօնելու համար այս երկը . քեզի՝ որ
այնքան սիրեցիր գեղարուեստը, ողբերգեցիր հայրենիք,
եւ որ գարնանամուտիդ, բարձրաւայաց երազներուդ մէջ,
պատրանք պատրանք սաւառնած պահուդ, յանկարծ
նպտակիդ վախճախութեան վրայ ինկար գահավեժ,
ուխտաւորի պատմունեանը ուսիդ, բաղձանքներդ արտիդ,
կարօք աչերուդ — կարօք՝ հայրենիքիդ, կարօք
գաղափարիդ, կարօք սիրելիներուդ . . .

ԱՆՁՆԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՏԷՐ ՍԱՐԳԻՍ — Գիւղին քաճանան, մօտ 60 տարեկան,
ԵՐԷՅԿԻՆ — Տաբէջ կին մը :

ԹԱԹՈՒԼ — Տէր Սարգիսի որդին, 26 տարեկան երիտա-
սարդ, բարձրաճակ, յաղթանալամ :

ԶԱՐԹ — Տէր Սարգիսի աղջիկը :

ՌԷՍ ՄՐՏՕ — Գիւղապետ, մօտ 45-50 տարեկան :

ԿԱՐՕ, ՊԱՂՏՕ — Գիւղացիներ :

ՇՈՒՇԱՆ, ՍՄԲՈՒԼ — Նալօյի և Մուրօյի կիները, 25
տարեկան :

ՇՈՂԻԿ — Նալօյի աղջիկը, 10 տարեկան :

ՅՈՎԼԿ — Մուրօյի որդին, 10-12 տարեկան :

ՀՕՏԱՂ ՄԸ — 16-18 տարեկան պատանի :

ՄԻՐԶԱ ՊԷԿ — Քիւրտ պէյ մը, 45-50 տարեկան :

ՌԱՓԱՅԵԼ — Նախկին վարժապետ, յեղափոխական խում-
բի խմբապետը :

ՎԱԶԳԷՆ — Խումբէին ստանապետը :

Յեղափոխականներու խումբ մը : Գիւղացիներ (այր,
կին, տղայ) : Միւրգա պէկի խօլանները, Հասօ, Մասօ, Էլն.

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

ՏԵՍԱՐԱՆ

Լեոնավայր մը :

Այլ կողմէն կ'երկարի դէպի խորը, իրար շղթայուած
ժայռուս բլուրներու ելեւջաւոր շարք մը, որոնց ոսկերուն
առջեւ տարածուած է Լեոնահովիտ մը, բլուրներու դարձ-
դարձիկ ծամածռութիւններով եզերուած : Առաջակողմը
անաւոր կեցուածքով եւ փետեկուած պառակներով միա-
պաղաղ ժայռ մը, հպարտ, հերձուած եւ անհասցելի կա-
տարով, որուն կողերէն բրդած մեծ ու փոքր փափ գան-
գուածներ մինչեւ ոսկերք ցրուած :

Ժայռի աջ կողմը դէպի ներս դարձած եւ փետեկ-
ուած ապառաժի մը խոռոչէն ջուր մը կը ժայթի, որ
ուղղուելով դէպի հովիտը, առուակ մը կը ձեւացնէ,
եւ օձապտոյտ խաղճով կ'անցնի կ'երթայ :

Ջուրին իջած ու դարձած սեղը մէկ փանի ուռենիներ
եւ հնազարեան հասաբետ սօսի մը բազկատարած ուսե-
րով, կը ձեւացնէ գեղատեսիլ հովանի մը, որոնց ստորոք
երկու խոռոչ երկայնանիս տաշեր, կը ծառայեն գիւղաց-
ւոց լուացի եւ նախիրը ջրելու :

Ժայռին դիմացի կողմը, դէպի առաջ, հարթավայրին
վրայ Տէր Սարգիսի կալը կը տարածուի, որուն մէջ միայն
երկու դէզեր մնացած են, մին մեծ՝ միւսը փոքր :

Պայծառ ցերեկ է, կալը արեւամոյց, իսկ ժայռի ստ-
որոքը սոււեռոտ, ուր մէկ փանի ծառի ուսերէ շինուած
երկայնանիս երկու ցած նստարաններ :

ՏԵՍԻՆ 1

Վարագոյր բարձրացած ասեմ, հովիտի ձախ կողմէն
կը մտնեն ու կը յառաջանան բերձ՝ գիւղացիներու բազմութիւն մը, որ մեռելաբաղէ կը վերագառնան :

Տե՛ր Սարգիս եւ Ռե՛ս Մրօ կողք կողքի առջեւէն, յետոյ
Կարօ, Պաղօս եւ Թաթուլ, որոնց կը հետեւին գիւղացիներ :

Ամենք միասին աղօթքի կը կենան. բահանան բազկասարած, աչքերը երկինք յառած, ժայռին առաջը կեցած :
Երգեցիկ խումբը դիմացի կողմը, որոնց ետեւ գիւղացիները :
Երգեցիկ խումբը կ'սկսի երգել . գիւղացիները ձեռքերնին կուրծքերնուն վրայ խաչաձեւ, զուխնին կախ, երկիւղածութեամբ կ'ունկնդրեն :

ՀԱՅԻ ՄԱՂԹԱՆՔԸ

Տե՛ր, կեցո՛ղ ու զՀայս,
Եւ արա զնոսա պայծառ .
Զողորմութիւնդ վերին,
Հանեա՛ ձօնել նոցին,
Զի նովիմք մարգասցին,
Ապրիլ յասիս, յասիս :

2

Ո՛վ Տե՛ր մեր, Տե՛ր փութա՛,
Զազգն մեր համայն փրկեա՛
Ի բժնամեաց :
Կալիո՛ գաչս նոցին,
Հաս զարմատոյ զբուն
Եւ զազգ մեր պարսատուն
Արա հոգօ՛ր :

3

Աչնովդ համասարած,
Զազգն մեր արահալած,
Փոյք գումարեա՛ :
Յաշխարհ Արարատեան,
Ի վայր մեր ծննդեան,
Որ այժմ է սեփական
Օտար ազգաց :

ՏԷՐ ՍԱՐԳԻՍ. — (Զեռնով աջ ու ձախ խաչակնքելով)
... Պահպանիչ եւ յոյս հաւատացելոց Քրիստոս Աստուած
մեր, պահեա՛, պահպանեա՛ զժողովուրդս այս ամենայն
փորձութենէ . . . Օրհնեալք եղբուք ի շնորհաց սուրբ հոգւոյն,
երթայք ի խաղաղութեան, եւ տէր ընդ ձեզ եղիցի
ամէն . . . (Յամրաբալլ դեպի նստարանները ուղղուելով)
Աստուած խոզիններ լուսաւորի . . . Որդին Աստուած ձէ՛
պահի պահպանի ի չար փորձանաց . . . Հոգին սրբով էլ
մխիթարուէք . . . (Քահանան նստարանին առաջը կեցած,
ժողովուրդը մէկ մէկու ետեւ աջը համբուրելով կը մեկնի,
որոնց հետեւեալ խօսքերը կ'ուղղէ) Բարո՛ւ, հազա՛ր բա-
րով . . . Բարի՛ տանէք ձեր տուն . . . (Գիւղացիները
մեկնած ասեմին հետեւեալ խօսքերը կ'ընեն) .

ԳԻՒՂԱՅԻՆԵՐ. — (Մեկնած պահերնուն) Մ'ացէք բա-
րով . . . բարին վըր ձեր տան . . . Աստուած խոզիններ
լուսաւորի . . .

(Շուտան եւ Սմբուլ, իրենց տղոց ձեռքէն բռնած, ար-
տասնագին կուգան տեսնոյ աջը առնելու) :

ՇՈՒՇԱՆ. — (Քահանային աջը համբուրելով) Մեռնի՛մ
քո կարգին, տէրտէ՛ր, էս ի՞նչ ձուռն ա թափուաւ վըր
մեր գլխին . . . Աստուած լէ՛ մոռացաւ մեզիկ . . . վո՛ւյ,
մարէ՛, վո՛ւյ, քոռանամ . . . (Երկու ձեռքով երեսը գո-
ցած կ'արտասուեն) :

ՏԷՐ ՍԱՐԳԻՍ. — Մե՛ղք ա, մատաղ, Աստուած ողբ
արտունջ մի՛ անի . խոզին սրբով մխիթարուէք . . . Աս-
տուած կամքն էսպէս է եղել, ի՞նչ անենք . ինքն
տուեց, ինքն էլ առաւ :

ՇՈՂԻԿ. — (Մօրը հղանքէն բռնած եւ անոր երեսն ի
վեր նայելով) Մարէ՛, մկա մենք ի՞նչ կ'անենք, որ պա-
պէն չիկայ :

ՇՈՒՇԱՆ. — Քէ՛ մեռնիմ, զիմ աչից լուս, ի՞նչ անել
. . . Աստուած զազապ էս անօրէնների գլխին . . .

ՅՈՎԻԿ.— Զիմ պապ լէ տարան Շողիկ, չե՞ս տեսնի :
Մարէն կ'առէ՝ որ տիրամէրին աղօթանք, Աստուած պա-
պէն նորից կ'օրողկի . . . :

(Սոյն միջոցին Կարօ եւ Պաղօս իրար նեւ խօսելով,
յամբաբալ ժուռ կուգան, Ռեա Մրօ զբաղած է չիբուխը
մաքելով լեցնելու, իսկ Թաքուլ մտազբաղ կիները կը
դիտէ) :

ՍՄԲՈՒԼ.— (Տեսնող աչք առնելով) Գնա՛նք, քու-
րուկ, գնանք մեր սեւ լանք . . . : Մ'ացէք բարի, տէր-
տէր (զլխիկոր կը մեկնին, բեմին վրայ կը մնան Տեա Սար-
գիս, Ռեա Մրօ, Կարօ, Պաղօս, Թաքուլ եւ կը նստին) :

Տէ՛ր ՍՍՐԳԻՍ.— Ռէ՛ս, կ'առէիր էա անօրէններ հա-
րեան գիւղ աւերած ու թալանած են . . . Զեղնի՞
խոտի գէղեր կ'այրուեն . . . :

Ռէ՛Ս ՄՐՏՕ.— (Որ նոյն միջոցին չիբուխը կը վառէր,
նառաչելով ծուխը դուրս կուտայ) Խօ՛, սարերից մեր
տղերք տեսեր են . . . մկա դու կ'ասես խոտի գէղեր՝ . . .
էնէ՛ . . . (զուկը կը շարժըկէ) :

ԿԱՐՕ.— Ախրը, ի՞նչ օրերի ենք հասել, Ռէ՛ս Մրօ .
էսիկ համան բան ա . վաղ կիզան մեր գիւղ լէ թալա-
նելու էա գաղաններ, չէ՞ . . . : Տէ՛րտէր, դու ի՞նչ կ'ա-
սես, էս ի՞նչ Գրիստոնի մեղք ի՞նչ ա, որ էսպէս
տատի՛, վատակի, աղօթա՛յ, ու քուրտն աւարի տայ
հա՛մ իր տատանք, հա՛մ իր պատիւ, համ լէ զիւր
կեանք . . . զըմմէ՛ն, զըմմէ՛ն :

Տէ՛ր ՍՍՐԳԻՍ.— Օրհնա՛ծ, Կարօ՛ ջան, ի՞նչ անել,
մեր մեղքից ա, չի՞ . . . : Ես ինչի՞ կ'ասեմ, ըմէն օր,
աղօթա՛նք Աստըծուն, որ աշխըրի մեղաց թողութէն
չնորհի . . . Էլ ի՞նչ կարող ենք անել . . . Աստըծուն ողոր-
մութէն հասնէ . . . :

ԿԱՐՕ.— Ախրը ես չեմ ասի չաղօթանք, բայց էսպէս
լէ չեղնի, Տէ՛ր Սարգիս. պէտք ա հար՛մ մտածել : Որ էս

մարմնաւոր աշխըրի մէջ պէտք է ապրենք, խօ՛, մար-
դու պէս ապրենք . . . Ախրը ի՞նչ ա՛ էս մեր քաջած
զուլում, մարդ որ քար եղնի չի՛ դիմայ . . . Էնէ՛ . . .
ափսոս ա՛ մեզ, մեր ջանիլ ջիվաններին, մեր քուլ-
ֆաթին . . .

2

ԱՌԱՋԻՆՆԵՐԸ ԵՒ ՀՕՏԱՂ ՄԸ

ՀՕՏԱՂ.— (Պայուսակ մը ունի ի վար կախած, ցուպ
ի ձեռին, սարսափահար դեմով կը յառաջանայ) Յաւա-
րէ՛ . . . (ժայռի ստորոք նստողները տեսնելով, դեպ անոնց
կ'ուղղուի) Մարէ՛, համա՛ն, համա՛ն բան, երեկից ի
վեր ողջ գիւղ կրակի տրուած, կ'այրի՛ հա կ'այրի՛ : Ծըլ-
վըրցի ձէն լուսներ, սարեր բռներ ա, զուլում . . . զու-
լում . . .

ՍՄԵՆԲԸ.— (Շտմոված ականջ կը դնեն հօտաղին եւ
կը մըմըման) Տէ՛ր ողորմեա՛, տէ՛ր ողորմեա՛ . . . :

Ռէ՛Ս ՄՐՏՕ.— Ղուրպա՛ն, ո՞րտեղաց կիզա դու,
հօտա՞ղ ես . . . :

ՀՕՏԱՂ.— (Ձեռքի ցուպին կոթնած) Մեռնի՛մ քէ,
Ռէ՛ս, էն գիւղի հօտաղներից եմ . էսիկ լու փախայ ու
պրծայ . . . Սը՛ր Կարապետ, համա՛ն պան ա պապէ՛ . . .
մարդ խեղացը կ'եղնի, չո՛ւր իրիկուն էա անօրէններ
գիւղ կրակեցին ու թալանեցին . . . Իրիկնամուտին գա-
ղաններ չան ոսնոցներով լուսն ոտքով կ'անցնէին հա՛
կ'անցնէին . . . ասեա թալաններով բռնաւոր . . . Զահել
աղջիկներ, հարսներ . . . ո՞ր մէկ ասեմ . . . :

Տէ՛ր ՍՍՐԳԻՍ.— (Հառաչելով եւ ձեռները բազկասա-
րած) Մեղա՛ տէ՛ր, մեղա՛, քաւեա զիս յանօրինութենէ
իմմէ . . . (Բայցի Թաքուլէն, որ ձեռքը ծնօթի կը մտածէ,

ամենքը միասին) Տէ՛ր ողորմեա, տէ՛ր ողորմեա . . .

ՀՕՏԱՂ.— (Շարունակելով եւ ձեռով հետուն ցոյց տալով) Ախպերս ասեմ, եսիկ թագնուած էի էն սարի վերեւի Տիրամէրի ծառի խոռոչքի մէջ, արանքից կ'ի-
րիշէի . . . Ըզո՛րդ, դուլում բան էր, սիրտ չէր դիմ-
նայ էն լաց ու կոծին, էն դէս ու դէն շարթուած երա-
խաների ճլլլոցին . . . Մէկլէ ի՞նչ տեսնեմ, Սը՛ր կարա-
պետ, մեր տղերք անտառի գաղաթից, ծառերի յետեւ
գուլ արած կրակ բացեցին . . . տրաքեցին հա տրաքե-
ցին . . . քրդերն ասեա, էն դադաններ, սարսըիած, յո՛ր
փախչելնին չէին գիննա . . . իրենք լէ կրակեցին, թա՛յ
հօ . . . յո՛ր կը հասնէ իրենց կրակ . . . մկա ես ասեմ
տաա, դուք ասացէք քսանն էլ քի՛չ ա, գելու պէս ու-
նալով կ'ընկնէին գետին, մեր տղերց կրակի տակ . . . էդ
պահուն, քրդեր շլմորած «եամա՛ն Ալլա՛հ, թուշման կայ,
ջան ֆիթայիններ լեռ ու սար պատեր են, ազատում չի՛
կայ մեզ, վալէլէ՛ր, վալէլէ՛ր . . . » կը պոռչըտային ու
կը փախնէին :

ՊԵՏՕ.— Էհէ՛ . . . ղօչխա տղերք, ձեր հոգուն մատաղ,
ընա՛ էտպէս պէտք ա գաղանների գլուխ տորոկ . . . էսի
կեա՞նք ա, պապէ՛, էսիկ ապրի՞լ ա . . . :

ՀՕՏԱՂ.— Ես արանքից զըմէն կ'աչքէի, աղբերս
ասեմ . . . մէկլէ ի՞նչ տեսնիմ . . . մէկանց կրակ դադարեց,
տղերքն ասեա, մէկ մէկի յետեւից սարերն ի վեր բլաւե-
ցին . . . յետուց իմցայ, էն ջահելների, մախաղմների սեւ
բաղդից, պաթրօն չի մնացել տղերց մօտ . . . Ախո՞ս եղաւ :

ԿԱՐՕ.— Ախպէր, էս դժո՞խք ա, ի՞նչ զըզդում ա՛-
յայ Քրիստոնի հանգիստ չիկէ՞ էս սեւ աշխըրի մէջ . . .
Աստուած՞ լէ չի տեսնի վերեւից . . .

ՀՕՏԱՂ.— Էլ չի դիմացայ . . . ասացի, ի՞նչ կ'եղնի
թորկ եղնի, ես կը գնամ էնոնց մօտ . . . դուրս թռայ ծա-
ռից, իջայ ձոր՝ յետեւի կողմից, վեր բանձրըցայ, զո՛րդ

մեր տղերց մօտ . . . : Որ զիս տեսին, ասեա խոզի ա-
ռան, ասացին, « Լա՛օ, քէ՛ դուրպան, հոս մի՛ մնա,
չո՛ւտ, գնա՛ Տէր Սարգսա գիւղ, ասա՛, գիւղի տղանե-
րից լեռ բանձրըցողներ կան, թագնուած են ու քաղցած,
հաց առ բեր ուտինք . . . գիշերս մենք հոս չենք մնայ : »

ԿԱՐՕ.— Ղո՛ւրպան, գնա գիւղ, ասա վարդօ բաճին,
քէ հաց տայ, ա՛ն ու գնա՛ :

ՀՕՏԱՂ.— Աստուած կեանք տայ քէ, աղէ՛, մեռնի՛մ
քիօ արեւուն . . . (խոնարհելով) մ'ացէք ի բարի . . . (Թաքու-
լին կը մօտենայ, բուրբ մը կուտայ գաղտնի, եւ կամաց
խօսելով) Թաթօ՛ ջան, էսա գիր քէ՛ խամար բերեցի . . .
(Թաքուլ կ'առնէ բուրբ եւ ծոցը կը դնէ, եւ հօտալը կը
մեկնի) :

ԿԱՐՕ.— (Նույն միջոցին ոտքի վրայ ժուռ գալով, մտա-
խոն) Տէ՛ր Սարգիս, Ռէ՛ս Մ'բաօ, տէ էս ի՞նչ բան ա,
իրիկունս մէկ հալւորներին հաւքենք, ճար՛մ տուչումիչ
եղնինք . . . վատ բան ա էսիկ . . . ուէ՛հ . . . : (Խօսքը Թաքուլի
ուղղելով) հապա դու չե՛ս խօսա, տէրտորջ տղայ . . . Նալօյի,
Մուրօյի վրէ՞ կը հընհընա . . . (հերքող դառնալով) ապա
դուք լէ բան չէք ասի էտոնց վրէ, Տէ՛ր Սարգիս . . .

Տէ՛ր ՍԱՐԳԻՍ.— Ի՞նչ ասել, օ՛րհնած, չէ՞ դու էլ գի-
տես . . . բռնատուն տարան, մնացին էնտեղ ամսըներով,
մկա էլ դուրս բերեցին մեռած . . . Ասացին հիւանդացել են
ու մեռել . . . մենք լէ թաղեցինք պրծա . . . Աստուած
խոզիներ լուսաւորի . . . :

ՊԵՏՕ.— Ըզո՛րդ ա, ըմմա ի՞նչ ապով էին բռնատուն
տարել . . . ախըր մա՞րդ մեռցրին, գի՛ւղ թալանեցին,
ի՞նչ արեցին . . .

Տէ՛ր ՍԱՐԳԻՍ.— Էդ մարդ չիմցաւ, օրհնած, ո՛չ ի-
րանք, ո՛չ իրանց քուլֆաթ, ո՛չ լէ մենք :

ՊԵՏՕ.— Հապա վաղ մեզ լէ իրար յետեւից բռնա-
տուն տանե՛ն . . . ի՞նչ կ'եղնի, տէ՛րսէր . . . էսիկ գուլում

ա, զուլում, էսպէս ապրիլ չն՝ զնի... զիւղ թորկենք
կուրպէթութան գնանք, ի՞նչն անենք :

ՌէՍ ՄՐՏՕ.— Որ Ռէսի խօսք մտիկ անէին, էս զու-
լում չէր գայ ինոնց գլխին. չէ՞ ես ասացի ինոնց, էնիկ
կայմագլամ ա՛, հօքմի տէր ա, պէտք ա զուլում ծաւլ...

ՏէՐ ՍԱՐԳԻՍ.— Խօ՛, ես ինչի՞ կ'ասեմ պէտք ա չա-
րին առաջ գլուխ ծաւլ, Աստուծուն աղօթել որ փրկու-
թեան դուռմ բաց անէ մեզ :

ՊԵՏՕ.— Չէ՛, Տէր Սարգիս, բանն էսպէս չէ...
Չարին քանի գլուխ ծռաս, նա էնքէն լէ գլխիդ կը չո-
քա՛յ, մընչու՛ր քէ տորրի... Լսի՛ր, աէ՛րտէր, քէ բան
ասեմ. էնոնք քէ զարկեցի՛ն, դո՛ւ լէ զարկ. ախպերս ա-
սեմ, զարկես թէ չի զարկես, էն անօրէններ քէ կը
մեռցնին... էլի ի՞նչ բանից վախենալ. որ ճղակոտոր կը
մեռնեմ, լաւ է որ ես լէ գէնոնք մեռցնիմ, աստկեցնիմ,
է՛նպէս մեռնեմ... ուէ՛յ՛... :

ՌէՍ.— Ախպէ՛ր, բոլոր էս խօսքերի ապով ա մեր
տուն կ'աւերի... :

ՏէՐ ՍԱՐԳԻՍ.— (Պետոյին ուղղելով) Օ՛րհնած, դո՛ւ
լէ խեւացեր ես... որ ինոնց մէկ մաղին դիպնաս, զըմ-
մենքս լէ կը ջարդին, զըմմեն թառուման կ'անեն,
օջախներս դարս ի վար կը դարձնին, կը մարին :

ՊԵՏՕ.— Մկա իմա՞լ կ'եղնի, աէ՛րտէր, ինոնց մա-
ղին որ չենք դիպնայ, մեզ չն՞ն ջարդի, մեր օջախներ
չն՞ն մարի... Չէ՛, Տէ՛ր Սարգիս, բանն էդպէս չէ՛, որ
Աստուած կ'ասես... չէ՛, հէ՛յ... զուրպան եղնիմ էն
ղօչախ Ռափօյի ոտից հողին... էսիկ կ'ասէր, Աստուած
ի մեզ խելք տուած ա, որ մենք մեզիկ չի պաշտպանի՛նք
չարին դէմ, ոչխըրի նման գլուխ ծռա՛նք, Աստուած լէ
կը հերստի, զերես կը դարձուցէ մեզնից... Ըդորդ էլ
էսպէս ա, աէ՛րտէր :

ԿԱՐՕ.— (Հիսցած Պետոյի նայելով) Ո՞ր մի Ռափօյի
համար կ'ասես, կնքա՛պապ... էն զօչախ վարժապետ...

ըդորդ ա, էն կ'ասէր, էս իրայ Գրիստոնի տեսած զու-
լում և ո՛չ մի աղդ չի՛ տեսած... էսոր էլ սապապ կ'ա-
սէր, մենք իրայ Գրիստոնէներս ոչխըրի պէս մարդեր
ենք, մենք կուուել չենք զիննայ... Աստուածութէն որ
Աղամհօր տեղծեց, ասաց, աշխատի՛ր հաց ուտիս, զքէ
պաշտպանի՛ր որ ապրիս ու ձիկ աղօթաս... թէ չէ ես
քո երեսին էլ չեմ հայի... :

ՌէՍ ՄՐՏՕ.— Տէ՛, ելի՛ք գնանք, օրն իրիկուն
կ'եղնի, էս խօսքեր ուրիշ օրուայ թորկէք, էնոնք փոր
չեն կշտացնի... կալերն ի մեզ կ'աչքեն... (ամենքի
կ'ելլեն) :

ԿԱՐՕ.— Գնա՛նք, գնա՛նք, Ռէ՛ս Մրտօ, ըմա մէկ
լէ տուչումի՛ն եղնինք, գնալ շա՛տ դուր ա, մեր հալն լէ
քիչ եաման չի՛... Ըհա, վաղՄիւրդա բէկ լէ իր խօլամներօք
գիւղ կիգայ օշուր առնալու... տէ՛, բան չունես, հա՛-
հաց թխի՛ր ուտին, զարի հացի՛ր ձիանցը կերցնին...
ախպէ՛ր, էս ի՞նչ բան ա... տէրութէն տուրք կ'առնայ,
օշուր կ'առնայ, քուրա պէկեր տուրք կ'առնան՝ օշուր
կ'առնան... տատի՛ր, բանի՛ր, էսիկ տի՛ւր բէկին, էսիկ
խօլամներին, էսիկ սաթթիյաներին, էսիկ կայմագլամին,
էսիկ չըզիննամ ի՛նչ զըզլում պաղղայեա է կ'ասեն՝
կ'առնան, կ'առնան ու կ'առնան. Ըհա՛, էս տարի ան-
ձրիւ լէ չեկաց, հունձքեր չորացա՛ն, կոացա՛ն... մե՛նք
լէ չորացանք, կոացանք... վաղ լէ կիգան մէկանց գիւղ
կի կոխան, կը թալանին, կը ջարդին, ջա՛նլ աղջիներ
կը խլեն, կը տանա՛ն... պրծա՛ւ, չէ՛ :

ՌէՍ.— Բան չեղնի, բան չեղնի, դիւք խախա՛նտ
կացէք, Միւրդա բէկ խորոտ մարդ ա : Ախըր ի՞նչ անել,
որ ինոնք հօքմի տէր են...

ԹԱԹՈՒԼ.— (Կես մը ոսփի ելնելով) Էդպէս լէ կ'եղնի
... որ էն գիւղ աղամարդ չիկայ, որ էնտեղ մարդիկ
դէնք ի՞նչ ա չեն գիտենայ, էսպէս աշխատել գիտեն մի-

նակ, բայց իրանց իրաւունք պաշտպանել չեն զիտնայ,
էսպէս կը ջարդուեն, էսպէս էլ կը թալանուեն... էլ ի՞նչ
կ'ուզէք որ եղնի... վա՛յ մեզ պէս սղաժարեւորի զլիւնն,
որ քօլօզ կը գնին :

ՊԵՏՕ.— Ըղօրդ ա, ախպէ՛ր, մենք Վը տատն'նք,
մենք կը բանն'նք, էնոնք կը թալանեն, կը տանեն, յե-
տեւից լէ կը ջարդին... մենք մի՛նակ էսպէս կը խօ-
տանք, կը տաքանանք, խկի բան'մ լէ չենք անի...
է՛է՛... :

ՏԷՐ ՍԱՐԳԻՍ.— (Քիչ մը բարկացած) Պապէ՛, էս
ինչե՞ր ա կ'առէք : Դուք ըմէնքդ լէ Ասարծուն մոռա-
ցա՞ք : ձեր լուս հաւատ ուրացա՞ք... չէ՞ ես կ'առեմ,
կայ Քրիստոսնի բան չեղնի... խաժբերութէն կիանք
ա... : Որդի՛, մենք մեր պապերից ու տատերից էս-
պէ՛ս ենք տեսել, էսպէ՛ս լէ կը գնանք, է՛սպէս լէ լա-
ա : Տէ՛ դիւք գնացէք, Ասարծուն աղօթեցէք, ժամ պա-
տարագ մի՛ մոռանաք, Ասարծուն ողորմութէն անրաւ
ա... : (Դիւիկոր կը մեկնին) :

ԻՐԱՐՈՒ ԵՏԵԻԷ.— Մ'ացէք բարի, մ'ացէք բարի... :

ՏԷՐ ՍԱՐԳԻՍ.— Բարո՛վ, հազա՛ր բարով, բարի՛
տանէք վըր ձեր կալերին, վըր ձեր աներին, վըր ձեր
քուլթաթին... : (Դառնալով իր որդւոյն) Արի՛, որդի,
մենք լէ գնանք մեր հէշան անել, օրն իրիկուն կ'եղնի :

(Թաքով կը հետեւի հօրը, անձայն, անշուշտ, զլիւ-
կոր, միշտ մտաբաղ եւ դանդաղ քայլերով, կը մտնեն
կալը եւ դեզին փակն մեկ մեկ երկմտեան կ'առնեն) :

ՔԱՀԱՆԱՆ.— (Յառաջանալով դէպի մեծ դեզը) Ո՛րդի,
արի՛, էս մեծ դէզ քակնք :

ԹԱԹՈՒԼ.— (Զայանակե մղուածի պէս դէպ առաջ
կը նետուի այնպիսի շարժումով, որ կարծես փորձել ու-
զէր արգիլել հայրը որ մեծ դեզին չմտնայ) (մեկուսի)
Ի՞նչ անել... որ գէնքեր տեսնի՞... (բարձր) Հա՛յր,

լաւ չե՞ղնի էս պղտիկ դէզ աւարտնք, էնպէս մեծին
անցնենք...

ՔԱՀ.— (Կես մը զայբացկոս) Որդի՛, դու գիտես զիմ
խօսք խօսք ա, ես չեմ սիրեր որ ձիկ հակառակ խօսեն...

ԹԱԹՈՒԼ.— (Մեկուսի) Անկարելի պիտի ըլլայ հա-
կաակիլ, ի՞նչ անել, թո՛ղ փոթորիկ պայթի, ի՞նչ կ'եղ-
նի, թող եղնի (բարձր) էգպէս էլ թող եղնի, պապէ՛...
(կը մօտենայ մեծ դեզին հօրը հետ) :

(Սոյն միջոցին հայր եւ որդի կը մխրճեն երկմտեանե-
րը եւ միաժամանակ մեկ մեկ խուրձ կը բարձրացնեն :
Տէր Սարգիս ապաւն ու սարսափահար, ջղաձիգ շար-
ժումներով եւ կը փառուի, իսկ որդին անսարբեր եւ պայ-
քող փոքորիկի մը առջեւ կանխապատասխան դիմելով, ե-
րկուքն ալ խուրձերը օդին մէջ տարւեր, առանց կարո-
ղանալ ու խօսիլ) :

ՔԱՀ.— (Լուռքիւնը խզելով, սարսափած) Տէ՛ր...
ե մի տանիր զմեզ ի փորձութիւն... (սասիկ սահ-
մուկած կը ձգ խուրձն ու երկմտենք, եւ եւ կը փառուի
վախով եւ ջղաձիգ պրկումներով, եւ աչքը չի կրնար հե-
ռացնել բացուած խոռոչէն : Յանկարծ, մերք աչքերը խո-
ռոչին, մերք Թաքուլին) Աստուած անիծե՛ր ա մեզ . ի՞նչ
բան է այս... օձեր բո՞յն են դրի Տէր Սարգսա կալին
ի մէջ :

ԹԱԹՈՒԼ.— (Տակաւին երկմտենք՝ խուրձը ծայրին՝
բարձր բռնած, անշարժ, ալ անաւոր կեցումով եւ
փալասակող աչքերով կը դիտէ հայրը, եւ հետալով) Զէ՛,
պապէ՛, Տէր Սարգսի կալին մէջ օձեր բոյն չեն գնի... :

ՔԱՀ.— (Զգուշութեամբ ոտներուն ծայրը կոխելով,
յամբ յամբ կը յառաջանայ կրկին դէպի դեզը, կը ծռի
եւ հեռուէն կը դիտէ խոռոչը, աչքերը խոռոչ խոռոչ բա-
ցած եւ ակնապիշ) Ա՛յլ փրկեա՛ զմեզ ի չարէն... (շուն-
չը բռնուած յուզմունքէն, զուխը վեր բարձրացուցած ա-

սեն ձօրը եւ զաւկին նայումսները իրար կը հանգիւյին, մին սարսափած միւսը համարձակ : Խոռոչին մէջ արեւի շողերուն տակ մէկ քանի հրացաններու փողերու փայլիլը տեսնելով եւ ձեռքը մեկնելով դէպի խոռոչը, սեղմուած ծնոցներուն մեջէն կը գոչէ)... Խոռոչ... դռ... (բերանը կես մը բաց, չկարենալով շարունակել խօսքը, ձեռքերը միեւնոյն դիւրիւն մէջ անշարժ) :

ԹԱԹՈՒԼ. — (Հպարտ, անվեհեր կեցուածքով եւ կտրուկ) Ե՛ս... :

ՔԱՀ. — (Միտք սարսափահար, կես սպառնական, ձեռքերը բացած դէպի Թարուկ երկարելով) Սատանանք քեզ կապեց, որդի՛, խեղճքի թաւ յանկարծ, (աչքերը երկինք յայտելով) Թէ Աստուած անիծեց քեզ լէ, զիմ օջախ լէ :

ԹԱԹՈՒԼ. — (Քիչ մը յուզուած) Պապէ՛, ո՛չ սատանան կապեց զիս, ո՛չ խեղճքի թաւ, եւ ո՛չ էլ Աստուած անիծեց մեզ ու մեր օջախ... :

ՔԱՀ. — Ապա խմա՞լ էդ ըմէն բաներ ընկան Տէր Սարգսայ կալին... : Աշխարհի մէջ էլ տեղ չիկա՞ր... : Ե՞րբ մի սատանան խրատեց քեզ... :

ԹԱԹ. — Հա՛յր, դու տեսա՞ր էն դէմքեր... :

ՔԱՀ. — Ո՞ր մի դէմքեր... :

ԹԱԹ. — Տեսա՞ր Մուրօյի, Նալօյի՝ էն առիւծի պէս տղաների դէմքեր... :

ՔԱՀ. — (Միամտաբար, առանց հասկնալու թէ ինչո՞ւ կը յիշեցնէ անոնց դէմքերը, եւ ձեռքերը կես մը բացալով) Հա՛... տեսա՛յ, երկու մեծերի դէմք. ինոնցմէ առաջ էլ չտեսնիր եմ տեսել, այսուհետեւ էլ կը տեսնեմ ուրիշներ. ո՛չ մէկ աղամորդի անմահ է... :

ԹԱԹ. — (Յուզումնալից, երկու ձեռքերը պարզած) Հա՛յր, մեռե՛լ էլ կայ, մեռել էլ... : Այո երկուսը մեռած չէին :

ՔԱՀ. — Ապա ի՞նչ էին... : Զե՞ բռնատնից էնպէս մեռած բերեցին... :

ԹԱԹ. — Այո՛, բռնաբերը բերին, բայց էնոնք մեռած չէին :

ՔԱՀ. — Դու ի՞նչ կ'ասես, որդի՛ :

ԹԱԹ. — Նայեցի՞ր դէմքերին : Էնոնք կը խօսային, եւ ես լսեցի էնոնց ասածները, երբ բուրլաւ կը ձգէի եւ կեղեցուն ի մէջ... : Էնոնք բաներ փախապէս եւ ես խօսակցայ... : Եւ ի՞նչպիսի բաներ... (ձեռքերը բազկատարած վեր վար շարժելով) Վա՛յ ինոնց, որ չեն լսի... :

ՔԱՀ. — (Ընդհատելով, վշտահար եւ ապշահար) Ա՛յ, որդի՛, քոտանամ, ի՞նչ եղաւ քէ, դժուա՞լ ես, որդի՛ :

ԹԱԹ. — (Հետզհետէ յուզուելով եւ բորբոքելով) Ո՛չ, պապէ՛, քո որդին չէ՛ դժուալ, լսի՛ր ինձ : Էնոնք ինձ առաջին, հրացաններ ա՛ն եւ սո՛ւր ամենքին, ո՛վ գլխին կը ծածկի քօթի մի կտոր, ո՛վ կնիկ չէ, ո՛վ իր կրծի տակ սիրտ ունի, եւ սիրտի մէջ արիւն... :

ՔԱՀ. — (Միտք ապշահար) Ինչե՞ր կ'ասես դու, որդի՛ :

ԹԱԹ. — Կ'ասեմ, ե՛ս առաջ եմ դէմքեր... : Ե՛ս, քո որդին, Թաթմալ... : Անիծի՛ր ինձ, քո որդուն, եթէ կամենաս... : Հօր անէծք զարհուրեցի՛ է, բայց այս մեր վիճակն էլ անուն չունէ... (յուզուած եւ հրացայ նայուածքով ժուռ կուգայ. մի փոքր լուրջիւն) :

ՔԱՀ. — (Շուտաւ ու վշտաբեկ, բայց մի քիչ հանդարտ՝ տեսնելով իր զաւկի յուզումները) Ես չեմ անիծի քէ, որդի՛... : Ես չեմ անիծի իմ որդուն... : Իմ չըրթներից անէծք չի՛ դուրս գայ, այլ միայն աղօթք... : Հիմի էլ կ'աղօթեմ քեզ եւ ողջ աշխարհի համար (ձեռամբարձ, աչքերը երկինք յայտելով կը մըրմըրայ) :

ԹԱԹ. — (Հետզհետէ աւելի յուզուած ու բորբոքուած) Աղօթք, միշտ աղօթք... : Պապէ՛, Աստուած չի՛ սիրիք բոլոր էն մարդեր, որ միայն աղօթել գիտեն եւ ոչ ոքի

404404

պէս չեն կարող ինքզինքնին պաշտպանել...: Թէ կ'ուզես Աստըծուն հաճելի լինել, պապէ՛, չարին առաջ գլուխ մի՛ ծռի: Իժի գլուխ ոտիցդ ներքեւ տրորի՛ր և էն ժամանակ միայն աղօթի՛ր, փառք տուր Աստըծուն: Դուն այն ասա ինձ, ինչի՞ ծառայեց քո աղօթք, երբ անօրէններ կը փչրէին Նալօյի ատամներ բանտի մէջ...: Երբ կը փետէին էնոնց արտեւանունքներ, կը ջարդէին էնոնց յօնքեր... (Երկու ձեռքերը սպառնացին շարժելով եւ վեր վեր բարձրացնելով, յետոյ ուժգնօրէն եւ յանկարծ ազ ձեռքը դիպի հետուն պարզելով) Մնացած դուք զնացէք բանտի պատերից հարցրէք...: Եւ այժմ էլ դու լսեցիր, չէ՞, հարեւան գիւղի թալան...:

ՔԱՀ.— (Միտ ձեռամբարձ եւ շուարուն) Մեղա՛յ, տէ՛ր, մեղա՛յ, ի քեզ յուսացայ տէր, և մի՛ ամաչեցից յաւիտեան...: Որդի՛, ևս կ'աղօթա՛մ, դո՛ւ լէ աղօթի՛ր:

ԹԱԹ.— Ո՛չ, հա՛յր, ո՛չ, ևս էլ չեմ աղօթի, դո՛ւ էլ մի աղօթի՛ր...: Այս ձեռք, երբե՛ք, էլ երբե՛ք բուրվառ չի ձգի, այլ զէնք պէտք է բռնի, արի՛ւն պէտք է թափի, արի՛ւն...:

ՔԱՀ.— (Միտ շուարուն ու ապշահար) Արի՛ւն... (կրկին ձեռքերը բարձրացնելով) Հա՛յր, թո՛ղ դոցա, զի ո՛չ գիտեն զի՞նչ գործեն...:

ԹԱԹ.— (Շարունակելով) Այո՛, հա՛յր, այսուհետեւ աղօթքի փոխարէն ևս էսպէս պիտի գործեմ...: Վրէժ, արեան փոխարէն արի՛ւն...: Եւ եթէ այս հաճելի չլինի Աստըծուն, ևս կը բողբոքեմ էնոր զէ՛մ անգամ... բայց զիտցի՛ր, հա՛յր, որ նա էլ էսպէս կ'ուզի. կ'ուզի որ չարին գլուխ արորինք... չարը իժն է, իժը սատանան է, և սատանան Աստըծուն հաճելի չէ:

ՔԱՀ.— (Որդին կը դիտէ ակնապիտ, դողահար ու սարսափած) Լռի՛ր, որդի՛, լռի՛ր... հոգուդ մեղք կ'ստես...:

ԹԱԹ.— (Միեւնոյն դիմելի մեջ) Դու կը հրաժայես որ լռեմ, պապէ՛, բայց ևս կը զոչեմ բոլոր ուժովս թէ մի՛նչեւ մենք մեր կեանք, մեր պատիւ չպաշտպանենք մեր սուրով, երկնից արդարութիւնն չի պէտք է սպասենք: Եւ ևս համոզուած եմ մեղաւոր մենք ենք, յանցաւոր մենք ենք, ո՛չ թէ ձեր հասկացած կերպով, այլ տնոր համար որ, մենք անասուն ոչխարներ ենք, մենք մեզ պաշտպանել չենք գիտեր...: Աղօթքդ, պապէ՛, եթէ մեր հոգեւոյ փրկութեան համար է, զէնքն էլ մեր մարմնոյ փրկութեան համար է: Այս կեանք՝ որ մեզ Աստուած աւանդ տուեց, պէտք է պաշտպանենք. և ևս վստահ եմ որ, էն ժամանակ երկինքն էլ կ'օրհնի իմ ձանապարհ, և Աստըծուն էլ հաճելի կը լինի իմ սուրբ գործ... (հառաչելով ժուռ կուգայ):

ՔԱՀ.— (Պան մը լուռ իր որդին դիտելէ յետոյ, հանդարտ, ալլ գոռ ու սիրական ձայնով) Լսի՛ր ինձ, որդի. ևս ձեր եմ և հաււոր. ևս փորձուած եմ, բայց դու ջառհիլ ևս ու անփորձ, և քո խօսքեր չարի թնկադրութիւններ են: Ի՞նչ ֆրիստունէն նման է էս ժուռն. անօրէններ փոթորիկներ են, որ կ'անցնին էնոր կատարից, տառանց կարենալ զէն շարժելու, խախտելու. հանգիստ եղիր դու, որդի՛, և աղօթի՛ր միայն Աստըծուն:

ԹԱԹ.— Է՛ն, հերի՛ք, հա՛յր, որքան էս ժողովուրդ իր լաց ու կոծով ձանձրացուց Աստըծուն...: Ձեր աղօթքին հետ զէնք տուէք քիչ մ'էլ էնոր ձեռք, որ այսուհետեւ էլ իրբեւ մարդ ապրի, ու փոխանակ լաց ու կոծով աղօթելու, Աստըծուն փառաբանելով աղօթի...:

ՔԱՀ.— Որդի՛, լռի՛ր, լռի՛ր, դու կը զառանցես...: Դու չես գիտենայ ինչեր կ'ասես:

ԹԱԹ.— Ո՛չ, հա՛յր, ո՛չ, ևս չեմ զառանցի. ևս միայն կ'ասեմ, որ քո աղօթքի հետ էս ժողովուրդի կրուուել սովորեցուցէիր, քո Աւետարանի կողքին խաչի քով

էլ մի սուր դնէիր և է՛նպէս համբուրել տայիր, էս ժողովուրդ կը դառնար իր հաւատով աւելի զօրաւոր, կը դառնար Տարօնի առիւծ, և էս անդգամներ էլ կը զողային անկից...

ՔԱՀ.— Երայ Քրիստոսնի հաւատք երկըթի հաւատք ա, էն ս՛րքան իր սուրբ հաւատով ամուր մնայ, էնոր քա՛ն չեղնի: Սուրբ խաչ էնոր կը պահպանի ամենայն փորձութիւնից: Զէնք ի՞նչ ա, կռիւ ի՞նչ ա. էս բաներ զըմէն չար սատանի գործեր են: Դու հանգիստ կա՛ց, որդի՛, և ապաւինիր միայն Աստուծուն... (ձեռքերը դողդոջուն դեպի խոռոչը երկարած եւ ձայնը կամայցցնելով) Հանց էս բաներն էլ էս գիշերիս է՛նպէս անյայտացրիր որ, աշխրհի մէջ ո՛չ մի հողածին չի լսի քո ունաձայն անգամ...:

ԹԱԹ.— (Տիրական եւ հաստատ, ձեռքերը կուրծքին խաչաձեւ) Որ էդպէ՛ս, հանց էս գիշեր ես կը հեռացնեմ զէնոնք: Բայց լսի՛ր, պապէ՛, որ ինձ էլ երբե՛ք չես տեսնի...:

ՔԱՀ.— (Պաղատագին) Որդի՛, քէ՛ զուրպան. լսի՛ր քո հօր խրատին, մի՛ դատարկիր. քո պապերի օջախ...:

ԹԱԹ.— (Առանց ուշ դնելու) Այո՛, ես կը գնա՛մ, կը գնա՛մ, պապէ՛, Նաւօների, Մուրօների վրէ՛ժ լուծելու: Ես կը գնամ էնոնց մօտ, որոնք ինձ պէս ուխտաւորներ են, և իրանց կեանք մատաղ դրած հայրենիքի փրկութեան և իրանց եղբայրներ ու քոյրեր ստրկութեան և անպատուութեան այս զաղիր շղթաներէն ազատելու նուիրական և սուրբ գործին... (շուտփոյք կը մեկնի):

ՔԱՀ.— (Ձեռքերը պարզած, իրանը դեպ առաջ՝ որդւոյն կողմը կիսած, պաղատագին) Կա՛ց, որդի՛, զուրպա՛ն, կա՛ց... (ծունկի կուգայ եւ ձեռամբարձ կ'աղօթի) Ողորմեա՛ ինձ, Աստուած, ըստ մեծի ողորմութեան քու...:

ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ ԿԻՋՆԷ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

(Տեսարանը միեւնոյնն է. — Կես գիշերը վաղուց անցած է. լուսինը ժայռի վրայէն մայրը մտնելու վրայ է):

ՏԵՍԻԼ I

ԹԱԹՈՒԼ (Առանձին)

(Մտազբաղ եւ անհամբեր ժուռ կուգայ կալին շուրջը, մերթ րնդ մերթ աչքերը դեպի լեռները կը յառէ) Կէս գիշեր վաղուց անցաւ, և տակաւին երեւան չեկան... Արգիօք բա՛ն՝մ պատահեցաւ... Թալանող քրդերի՞ հանդիպեցան, ի՞նչ եղաւ: Դա սոսկալի բան կը լինի... (վայրկեան մը առանց խօսելու մտազբաղ ժուռ կուգայ) Ես կը մտածէի էդ դժբաղդ Մուրօյի և Նաւօյի վրէ՛, բայց այժմ էլ Մշկաչէն գիւղի ալան թալան կը կանգնի մեր աչքերու առաջ, քստմնեղի՛ և սրտաճմլիկ անաւորութեամբ... Ի՞նչ բան է այս... Ինչո՞ւ այս ժողովուրդը չի սթափիր և չուզեր ինքզինք պաշտպանել...: Են՛ղձ, դժբա՛ղդ ժողովուրդ, որ ծնրաչոք քո բազուկներ տարածած, քո աչիւր լեռներու սարեր յառած, դարերէ ի վեր կը հարցնես՝ « Ո՞ւտո՞ի եկեղեցին յօգնութիւն իմ... »: Ոտքի՛ ել, ո՛վ ժողովուրդ, սթափի՛ր, քո փրկութիւն քո բազուկների միջոցաւ կուգայ քեզ...: Օտարների վրայ մի՛ յոյս դնիր... զէ՛նք բռնիր այդ բազուկներով և պաշտպանիր քեզ...: Որ պիտի մեռնես, նախ զա՛րկ, մեռցո՛ւր, ապա դու էլ քաջերո՛ւ նման փառաւոր մահով մեռիր... էդպէ՛ս, ոչ ոք կը դիպնայ քեզ, ոչ ոք կը թալանի քեզ,

ո՛չ ոք կ'առեւանդի քո պատիւ, ո՛չ ոք էլ կը համարձակի
ոտնակոխ տրորել քո հաւատարմքներ, քո սրբութիւններ:
Մի՛, մի՛ այդպէս գլուխ ծռիր ստրուկի նման... քա-
լի՛ր, արիւնի ճամբէն քալի՛ր, քամաղդ ժողովուրդ,
քո փրկութիւն հո՛ն է...: (Սոյն միջոցին բուի սուր նիշ
մը կը լսուի, Թաքուլ կը ցնցուի եւ վեր՝ դեպի լեռներ
կը նայի) Դա՛ ոչինչ, «բայդուշն» իր որսի յետեւից կը
լարի ու կը ճչայ... և ո՛չ մի կապ ունի մարդկային
ձակատագրի հետ... (կրկին ականջ կը դնէ) Բայց թերեւս
կարգախօսն է...

ԼԵՌԱՆ ՄԷՋԷՆ ԶԱՅՆ ՄԸ.— Ո՞վ է դա...

ԹԱԹ.— (Հրացանը պահածով) Մա՛հ...

ԶԱՅՆԸ.— (Միտք վերեւ) Ազատութիւն...:

2

ՆՈՅՆ ԵՒ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԽՈՒՄԲ ՄԸ

ԹԱԹ.— (Ուրախացած) ԻՂէ՛ք, ԻՂէ՛ք, չէ՞ ես ձեզ
կ'սպասեմ անհամբեր... (դեպի ձայնը կ'ուղղուի, որ մի-
ջոցին լեռնէն կ'իջնեն 15-20ի չափ խումբ մը երիտասարդ-
ներ, ունակ զինուած հրացաններով) Բարո՞վ, հազա՛ր
բարով, մահու և ազատութեան անձնուրաց ընկերներ...
(ձեռք կը բոքվեն):

ԽՄԲԱՊԵՏ.— (Թաքուլի ձեռքը բռնած) Ի՞նչ լուր,
Թաթուլ, ի՞նչպէս են տնից, տէրաէ՛ր, երէցկի՛ն, Զարո՞ն:

ԹԱԹ.— Էնո՞նք լա՛ւ են, Ռափո... էսօր Մուրօն ու
Նավօն էլ թաղեցինք...

ԽՈՒՄԲԸ.— Խեղճ աղերք...

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Եւ մենք կ'երթանք անոնց արիւնի
ճամբուն վրայ, իրենց արդար վրէժ լուծելու...: Դու
ա՛յն ասա ինձ, Թաթո՛ւլ, ո՞ւր են զէնքեր, անձնաս
հասցրի՞ն... (ամենքը բոլորուած մտիկ կ'ընեն):

ԹԱԹ.— Այո՛, ահա հո՛ս են (խոռոչը ցոյց տալով,
որան վրան ծածկած էր) զիշերն ամբողջ հակեցի էնոնց
վրէ...:

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Շտապե՛նք մի քիչ, քանի տակաւին
գիշեր է, երեկո՛ւ լիւ. մանաւանդ այժմ շատ գործեր
ունինք տեսնելու... Պէտք է այդ անօրէններէն վրէժ
լուծել, մեր նպատակ հետապնդել... Որ պիտի մեռ-
նի՛նք, առիւծի պէս մեռնինք, աղե՛րք: Մեռնի՛նք, բայց
զանոնք սատկեցնելով մեռնինք. ա՛յս պիտի լինի մեր
ուղղութիւն...: Դու ա՛յն ասա ինձ, Թաթո՛ւլ, տէր-
պապդ չի տեսաւ զէնքեր, չէ՞...:

ԹԱԹ.— Ինչպէ՞ս թէ չի տեսաւ: Է՛հ, թէ հոս լի-
նէի՛ք... վախեցաւ խեղճ մարդ, սարսափեցա՛ւ երբ տե-
տաւ: Ախրը շատ էլ կռիւ արեցինք... անօգուտ, ի՛նչ
որ տես, նա իւր համոզումից ետ չի դառնայ...: Է՛ն-
քան տաքացանք, է՛նքան տաքացանք, որ ես էլ գլուխս
առի ու քնեցի... այլեւս գիւղի մէջ մնալ ինձ անհնար
է. անպայման պէտք է ես էլ լիւ բարձրանամ ձեզ հետ:

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Այդ լա՛ւ, կը լինի, Թաթուլ, բայց
մեր ծրագիրնե՛ր...: Դու կը տեսնես, այս գաղաններ
կատաղեր են. մէկմէկի յետեւից գիւղեր կը թալանեն,
կը դատարկեն: Ամեն կողմ ոճիրներ կը գործուին, օրից
օր մեր վիճակ կը վատթարանայ...: Ախրը դու լսեցիր
Մշկաշէնի թալան, չէ՞...:

ԹԱԹ.— Այո՛... հոտաղ ամէն բան պատմեց մեզ:
Բայց թէ ի՞նչ կ'ուզէին էտ անօրէններ, ի՞նչ պատճառ
կար որ էտպէս վիրան դարձուցին գիւղ...:

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Խո՛, ի՞նչ կ'ուզես որ լինի... Օմար
աղէն մէկ շաբաթ է ի վեր իր խօլամներով, միւլթաղիմ
իր սափթիյաններով եկած, գիւղի վրէն նստած, մին
հարկ կը հաւաքէ, միւսն էլ տասանորդ...:

ԹԱԹ.— Չէ՞ որ դարնան հարկ հաւաքեցին. յետույ,

Օմար աղէն ի՞նչ բանով հարկ հաւքել կ'իլլէ...

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Մուտիր պաշտօնանկ եղած է կ'ասեն, գայմազդամ էնոր անդ Գիւրտ Օմար զրկած է, ձեռքը գիրով, հարկ հաւքելու։ Կոխն էտ տեղաց է սկսած արդէն։ Գիւղացիներ էլ կ'ասեն թէ տակաւին զարնան իրանց հարկ վճարած են, հիմի ի՞նչ կ'ուզեն։ Իբր թէ, Պոլսից խտուր հրաման եկած է, պազդայա ըստած զահ-րումար յետամնաց հարկեր հաւքելու...։ Գիւղացիք որ ասես, կը ճշան, կը բողոքեն, բայց ո՞վ կը լսի, էտնք բռնի կը զրաւեն, ինչ որ գտնեն։ Անասուն, կահ կա-րասի, ի՞նչ գիտնամ...։ Միեւնոյն աստի էլ, ի հարկէ, ձեռ, արիւնհեղութիւն, բռնաբարում...։ Գիւղ արդէն պէկի խօլամներով լեցուած էր. չերկարեմ, ասիթիանիւր կը մանեն խեւ իրաչերի տուն, մին կը բռնի լծկան եզի եզջլուրից, ուրիշ՝մ կը վազի հարսի յետեւից...։ Է՛հ, խեւ իրաչեր էլ չըլմանայ, համբերութիւն կը հատնի, աչքեր կը գառնայ, մէկ շուրջ կը նայի, յանկարծ կը նստուի ասիթիայի վրէ, ոտիցը տակ կ'առնէ, զալմաղալ մ'է կը բրդի...։ Էլ կոխ ծայր կուտայ, կը տարածուի տա-նիցը դուրս... մնացած դու գիտես արդէն...

ԹԱԹ.— Այժմ ի՞նչ կը մտածէք անեւ...

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Արիւնի ճամբէն գնալ, մեր նպատակ հետապնդել, առանց ընկրկելու, առանց դատաւիք լինի-լու։ Մեռնի՛նք պիտի, բայց նախ պիտի մեռնենք... արիւնի՛ փոխարէն արիւն, և հատ մ'ալ աւելի. վրէժ պիտի լուծենք. յետոյ ցոյց պիտի տանք այս զժբաղ ժողովուրդին թէ՛ խաղաղութիւն սուրով կը պահպան-ուի... (սոյն միջոցին սուրը պատեանքն կը հանէ և դեպի վեր կը բարձրացնէ) թէ սուրը խաղաղութեան խորհրդա-նիշն է, թէ չի բաւեր միայն գատիլ, աշխատիլ, այլ այդ աշխատութեան պտուղ վայելելու համար, առիւծնե-րու պէս իր թաթ անոր վրայ պէտք է դնել... թէ մե-

զուն անպամ իր սուգած մեղրն իր խայթոցով կը պահ-պանէ. բայց այս զժբաղ ժողովուրդ սխալ ըմբռնումով, մեղք չի գործելու անհիթի երկիւղով, ո՛չ միայն իր տառանք ձրիակիր գող աւաղակներու կը յանձնէ, այլ և ի՛ր պատիւ, ի՛ր կեանք, և կը թողու որ իր սրբութիւն-ներ, իր հաւատաւիքների ոտնակոխ լինին...։ Օ՛ն, թա-թո՛ւլ, զէ՛նքեր դուրս հանեցէք...։ Օգնեցէ՛ք թաթուլին, ընկե՛րներ... (ամենքը թաթուլի ետեւէն կ'երթան դեպի մօս, և զենքեր և 5 փոքր սնուկներ դուրս կը բերեն)։

ՏԱՄԵԱՊԵՏ.— Ո՛ւր էր թէ այս փամփուշտներ երէկ մեր հետ լինէին, մենք շուտով կ'ազատէինք էն ջահիւ-ների անօրէնների ձեռքից...։ Ախպէ՛ր, բաղքն էլ էնոնց կը ժպտայ...

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Է՛հ, ի՞նչ անել...։ Մտաւորները ժայ-ռի յետեւ փոխադրեցէք ու դարձէք... (5 հոգի սնուկ-ները լեւ կը հանեն և պան մը վերջը կը վերադառնան) Անո՛նք որ հրացան չունին, պէտք է առնեն մէկ մէկ հատ... (հրացան չունեցողներ կ'առնեն)։ Մօտեցէ՛ք այժմ, ո՞վ իմ անձնուրաց ընկերներ, յանուն մեր տա-ռապող եղբայրներու, անարգուած քոյրերու, պէտք է երգնո՛ւնք մեր զէ՛նքերու վրայ...։ մօտեցէ՛ք և պարզե-ցէ՛ք ձեր սուրեր և ծայրերը գետին՝ իրա՛ր միացուցէք... (կիսաբոլորական և շարունակ և սուրերնին մերկացնե-լով, ծայրերը գետին մեկ կէտի վրայ կը միացնեն)։

ԽՈՒՄԲԸ ՄԻԱԶԱՅՆ.— Կ'երգնո՛ւնք յանուն մեր նուիրական սրբութիւններուն, որ մեր արեան մինչեւ վերջին կաթիլ պիտի թափենք...

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Այո՛, իմ անձնուրաց ընկերներս, եր-գո՛ւմ յանուն մեր տառապեալ և բազմաշարժար հայրե-նիքին։

ԱՄԵՆՔԸ ՄԻԱԶԱՅՆ.— Կ'ուխտե՛նք, ալեւոր Մաաի-վկա՛յ, նուիրել մեր արեան մինչեւ վերջին կաթիլ...

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Ընկերներ, չի՞ բաւեր միայն խօսքով ու խոսքով և երդնուլ... Խօսքը պէտք է գործքով իրականացնել : Գործքով իրականացնելու համար, պէտք է ձեր ամբողջ էութիւնն անոր գաղափարով կլանուի, ձեր ամբողջ մտածումն անոր վրայ կեդրոնանայ, ձեր ամբողջ երեւակայութիւնն անով պէտք է աշխատի... ամեն՛ն ժամ, ամեն՛ն վայրկեան, մեր նահատակներու, չարչարուած և չարչարուող եղբայրներու և քոյրերու ուրուականներ ձեր աչքերու առջև պէտք է կենան, սպառնազին, վրէժն իրենց չրթունքներէն կախուած, այրող, շանթահարող հրաբորբոք լեզուներու պէս... Այո՛, դաբեւոր վրէժ... անով պէտք է նոյնանանք, անով հմայուինք, անով հիւնոտանանք...

ԽՈՒՄԲԸ ՄԻՍՁԱՅՆ.— Կ'երդնուլ... վրէժ...

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Մենք Գողգոթայէն պիտի իջնենք, մեր կռնակ անոր դարձնելով, երեսնիս էլ վրէժի ուղի մաղաչին, և խաչ փոխանակ կռնակնիս շալակած, անոր ծանրութեան տակ ընկնելու, տրորուելու, մեր սուրին (ձեռքով ցոյց կուտայ) պիտի դատաւենք և պիտի բարձրանանք սէզ Սիփանայ սարեր : ողջոյն պիտի տանք ալեւոր Մասիսին, ողջոյն մ'ալ մայր Արաքսին... Եւ իբրեւ հայրենավրէժ հայկազուններ, հո՛ն, Կիկլոպներու պէս վրէժի շանթներ պիտի դարձնենք և փայլատակենք մեր ոխերիմ թշնամիներու գլխուն : մեր դարբնոցներէն մահացան հրեղէն մրրիկներ պիտի յարուցանենք և մեր թշնամիներ առի մը ածիւնի պէս պիտի ցրուենք...

ԽՈՒՄԲԸ.— Անէ՛ծք, մահ թշնամիին...

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Եւ այն ատեն, այլակերպութիւն մը պիտի կատարուի տիեզերքի վրայ. արեւը մայրը պիտի մտնէ, լուսինը պիտի խաւարի, և կապոյտ երկնակաւ մարին վրայ, մեր Հայկ նահապետ՝ համատեղութեան աշխարհաբան, հայրենավրէժ գիւցաղնի մը պէս, հորի-

զոնէն բարձրանալով, իր ահարկու աղեղէն վրէժի սուր սլաքներ պիտի արձակէ թշնամույն գլխուն : Արաւբաւ լից գէպքեր իրար պիտի չզթալուին : ալեւոր Մասեաց խառնարանէն հրեղէն կիկլոպներ դուրս պիտի գան, անոր վրէժի սլաքներ առյաւէտ վերանորոգելու համար... Երբ, վարէ՛ն, այս մարտիրոսացած, նահատակուած ժողովուրդի սրտէն ելած անէ՛ծքներ, մինչեւ երկինքի կամարը բարձրանալով, սեւ ամպերու պէս պիտի գիւղուին, կուտակուին, և ահադնադորդ պայթիւնով վրէժ պիտի գոռան և կարկուտի պէս թշնամույն գլխուն պիտի տեղան... (սոյն միջոցին ամպ կը գոռայ եւ խուլքին վրային սարսուռ մը կ'անցնի) Ե՛ւ, ուշադրութիւն. այն ատեն մեր նահատակներն ալ իրենց գերեզմաններէն դուրս ելլելով ամենքը մէկէն վրէժ, վրէժ, յաւիտեական վրէժ պիտի գոռան... (խմբագետք խօսած պահուն սուրբ շարունակ աչ ձեռքով վեր եւ հորիզոնաձեւ բռնած, խուլքին դիմացը կը շարժի) :

ԽՈՒՄԲԸ ՄԻՍՁԱՅՆ.— Վրէժ, վրէժ...

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Եւ ահա՛ այն ատեն, այս խումբը յանկարծ լէզդոններու պիտի փոխուի. ՀԱՅ ԿՈՒՆԻԸ մեր հաւատքի հանգանակը պիտի դառնայ, ՀԱՅ ՎՐԷՅԸ մեր ուխտը : Ա՛յդ ուժով, ա՛յդ կամքով հայրենիքը պիտի ձերբազատուի, և մե՛նք, մեր Տապանակ Ուխտին ուսամբարձ, ընդառաջ պիտի գնանք Վերածնող Հայրենիքին, որ զարնանածաղիկի մը պէս, մասմաքուր, սպիտակ ձիւներուն մէջէն, արիւնի ճամբուն վրայ, արեան ճաղաղիքներէն դուրս կ'ընծիւղի, դողդոջուն, այլ հրաշափառ... Արեւելեան աստղը այն ատեն երկինքի կապոյտ կամարին վրայ, Մասեաց գաղաթէն պիտի երեւի, փառաւոր և լուսաշող, վերածնող հայրենիքին վրայ խաղաղութեան և երանութեան շողեր արձակելով, որոնց մէջէն մեր հոգիներ հրեշտակներու պէս մանկական պա-

բեր բռնելով, պիտի խայտան, պիտի երգեն... « փառք
ի բարձունս և յերկիր Հայաստան խաղաղութիւն » . բայց
իրենց յանկերզը պիտի ըլլայ մշտապէս վրէժ... վրէժ,
յանուն մեր եղբարբաղդ հայրենիքին, վրէժ յանուն մեր
նահատակ հերոսներուն, վրէժ յանուն խաչուած Հայ
ազգին, վրէժ յանուն մարտիրոսացած Հայ ժողովուր-
դին... վրէժ, յաւիտեակա՛ն վրէժ... :

(Սոյն միջոցին կրկին ամպ կը գոռայ եւ իսկոյն ետե-
ւի վարագոյրը բացուելով, կը տեսնուի նետաճակ կեն-
դանի պատկերներու տեսարանը) :

(Մէջտեղը պատուանդան մը, վրան ձգուած ալէծալ և
արիւնաթաթախ ծածկոց մը, որուն կեդրոնը զարնանա-
ծաղկի ճ խոշոր դանաթմած փառաւոր տերեւներ (խոր-
հրդանշող ճ նահանգներ), բոլորովին ցանցընուած ծա-
ղիկներ . տերեւներու մէջտեղէն բարձրացած նրբամար-
մին ՎԵՐՍՄՈՂ, ՀԱՅԱՍՏԱՆ, սպիտակ շղարշներու մէջ
պարուրուած, հերարձակ, ոտքին հաղած տրիսի ներբան,
որուն զանկապանները խաչածիւ փաթաթուած մինչեւ
սրունքները կը հասնին : Մէկ ոտքը պատուանդանին
վրայ, միւսը պատուանդանին ետեւի կողմի երկրորդ
աստիճանին վրայ : Կուրծքը զարդարուած է ուսընդա-
նութ ձգուած եռագոյն ժապաւէնով, վրան վեց չողո-
ղուն աստղերով (խորհրդանշող ճ նահանգներ) : Աջ ձեռ-
քը սուր մը՝ ծայրը գետին յեցած, միւս ձեռքը՝ ձեթե-
նի ձիւղ մը վեր բարձրացուցած, որ կը խորհրդանշէ
« խաղաղութիւնը սուրով » :

Երկու քովը մէկ մէկ հրեշտակներ . մին՝ կէս ծունկի
վրայ դրօշակ պարզած, միւսը նոյնպէս ծունկի չոքած,
առատութեան եղջիւր մը ձեռքին՝ հակած վերածնող
Հայաստանի ոտքերուն :

Պատուանդանին առջեւ ցած սեղան մը, որուն երկու
կողմը ծունկի չոքած երկու փոքր հրեշտակներ, մին

բռնած է սափոր մը, որ կը պարունակէ նահատակներու
արիւնը . միւսը բռնած է նոյնպէս սեղանին վրայ դրուած
խնկաման մը, որուն մէջէն թեթեւ մուխ մը կը բար-
ձրանայ. ամբողջութիւնը կը խորհրդանշէ հայրենիքի
ազատագրման համար զոհուող նահատակներու արեան
և աճիւններու նուիրագործումը :

Վերածնող Հայաստանի աջ և ձախ կողմերը զոյգ մը
յիշատակարաններ, զարդարուած ծաղկեպսակներով և
նուիրուած մին Նահասակ Հայ Հերոսներուն եւ Ազատու-
թեան Ռանվիրաներուն, միւսը Մարտիրոսացած Հայ Ժո-
ղովուրդին :

Վերածնող Հայաստանի և Նահատակներու Յիշատա-
կարանին մէջտեղը, հայր ու տղայ, հայրը քրմապետի
տարազով, տղան հրեշտակի ձեւով, հայրը (ցեղին ոգին)
ոտքի կանգնած, իսկ որդին կէս ծնրաչոք, մէկ ձեռքով
վանան մը բռնած, վրան գրուած ՀԱՅ ԿՈՒԻԻ. միւս ձեռ-
քով հորմէն կ'ստանայ նստուողեղ մը և նստեր, խոր-
հրդանշող՝ ցեղի ոգին հայկուիւր կը կտակէ իր սերուն-
դին :

Պատուանդանին միւս կողմը և Հայ մարտիրոսացած
ժողովուրդի Յիշատակարանին մէջտեղ մայր ու աղջիկ.
մայրը քրմանուշի տարազով, իսկ աղջիկը միշտ հրեշ-
տակի ձեւով, երկուքն ալ, մազերնին ցիրուցան, խոժո-
ռաղէմ, հրացայտ աչքերով. աղջիկը կէս ծունկի եկած,
մէկ ձեռքը դրօշակ մը, վերտառուած Ման կամ Ազատու-
թիւն բառերով, միւսով մօրը ձեռքէն կ'առնէ ջահ մը,
որուն ծայրը ոլորտածեւ բարակցած և բոցեղէն գոյնով.
Կուրծքը ամբողջ զինուած սլաքներով, կը խորհրդանշէ
ցեղին կամքը, որ ցեղին վրեժը կ'աւանդէ իր սերունդին :

Կոնակը դէս ու դէն ցրուած շիրիմներ, որոնց քովը
պատանքաւոր ուրուականներ. Խրիմեան, Պատկանեան,
Բաֆֆի, Քրիստափոր, Արխանեան, Զաւարեան, Շաքէ
մանկիկը գրկին, Սրուանձտեանց, Լն, Լն... :

Վերածնող Հայաստան արշալուսային ճառագայթներով ողորդուն Ամպ գոռացած միջոցին վարագոյրը վեր կ'իլէ, ամեն կողմէն վրէժի ձայներ կը գոռան. լեռներէն, դաշտէն տակէն, յիշատակարաններուն մէջէն, ուրուականներէն, վարագոյրը մ'ինչեւ վեր ելած աստիճանովը երեք անգամ ընդհատ ընդհատ կը գոռայ) :

ԽՈՒՄԲԸ.— (Սահմուկաձ անոթներին բացած եւ դէպի ետ կ'իլէ կ'աղաղակեն) Տեսի՛ր... տեսի՛ր... :

ՏԱՄՆԱՊԵՏ.— (Միեւնոյն միջոցին) Խորհուրդ մեծ եւ սքանչելագործ... :

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Լուսթիւն... ի ծո՛ւնր... ի ծո՛ւնր մեր սրբութիւններուն առջեւ... (ամենք իսկոյն մեկ կարգի կը շարուին, երեսնին դէպի տեսարանը, մեկ ծունկերին գետնը, կես ծունկի եկած անոթ, հրացաններն աչ անոթներին բռնած, բռնը գետնը՝ դէպ առաջ կը խոնարհին) :

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Ոտքի՛ ելէք... ի կա՛րգ աջ եւ ձախ... (խումբը երկուքի կը բաժնուի, կեսը աչ եւ կեսը ձախ կողմը կը շարուին, բեմին երկայնութեանը) Իսկ զո՛ւք, տասնապետ, առա՛ջ անցէք եւ ողջո՛յն տուէք մեր նուիրական սրբութիւններուն... (զինուորները շարքի կանգնած միջոցնուն հրացանը երկու անոթով բռնած՝ դէպի վեր, նակասնուն կը կոթցնեն) :

ՏԱՄՆԱՊԵՏ.— (Կես մը ժողովուրդին դարձած, կես մը տեսարանին) Ողջո՛յն եւ համբո՛յր սրբութեան վերածնող Հայաստանին... :

Ողջո՛յն եւ համբո՛յր երախտիքի մեր անձնագորհ նասհատակներու նուիրական յիշատակարանին, որ Հայ-կուրը կը նուիրագործէ... :

Ողջո՛յն եւ համբո՛յր եղբայրութեան, խաչուած եւ մարտիրոսացած Հայ ժողովուրդի աճիւնափակ տապանակին, որ Հայ-վրէժը կը մարմնացնէ... :

Ողջո՛յն եւ համբո՛յր ուխտի, Յեղին խորհրդաւոր Ողբին, որ Հայ-կուրը կ'աւանդէ իր սերունդին... :

Ողջո՛յն եւ համբո՛յր նուիրման, Յեղին անյողողդ կամքին, որ Հայ-վրէժը կը կտակէ որդոց որդի... :

Ողջո՛յն եւ համբո՛յր յարգանքի եւ հիացման, Հայ Ազատագրութեան աստուածարեալ ռահլիրաններուն, Մխիթար Արքային, Աբովեանին, Պատկանեանին, Նալբանդեանին, Արծրունիին, Բախիբիին, Խրիեմանին, Ալիշանին, Սրբանձտեանցին, Պէշկիթեանին, Իզմիրեանին, Գրիստափորին, Ժիրայրին, Արխանեանին, Զաւարեանին, Եփրեմին, Շաքէին եւ բոլոր այն մեծ ռահլիրաններուն, որոնք Հայ Ազատագրութեան եւ դադափարի ռազմադաշտին վրայ ինկան, Սիփանայ սէզ սարերուն վրայ հնչեցնելով մարտագոռ ՀՆԶԱԿը, պարզելով ազատութեան արիւնագանդ ԴԲԾԱԿը, այժմ յոյսով կը ննջեն անմահութեան քունը, բայց մոռնող անզուպ առիւծներու պէս իրենց չիրիմներէն վրէժ կը գոռան (ամպ կը գոռայ եւ կրկին վրէժի ձայնը ամեն կողմէն) :

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Յարգանք իրենց յիշատակին... :

ՏԱՄՆԱՊԵՏ.— (Շարունակելով) Ողջո՛յն եւ համբո՛յր օրհնութեան եւ խրախոյսի, Վերածնող Հայաստանէն, նահատակ հերոսներէն ու ռահլիրաններէն դէպի Հայ ռազմադաշտը, մեր անձնուրաց կամաւորներուն՝ Անդրանիկին, Վարդանին, Համօյին, Տրօյին, Քեռիին եւ բոլոր Հայ Ազատագրութեան, Հայ փառքը բարձրացնող ու պանծացնող Հայ կամաւոր առիւծներուն ու կորիւններուն... :

ԽՈՒՄԲԸ ՄԻԱԶԱՅԵՆ.— Փառք եւ անմահութիւն իրենց... :

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Սուրբերնին հատո՛ւ, կապարնին մահացո՛ւ... :

ՏԱՄՆԱՊԵՏ.— (Շարունակելով) Հո՛ւակ, ողջո՛յն եւ համբո՛յր ցաւատանջ եղբայրութեան եւ յոյսի, դէպի Հայ

տառապանքը, դէպի եղերաբաղդ մարտիրոսագիր հայու-
թիւնը, որ նոր Գողգոթայէն սրտակեղեք աղաղակներով
վրէժ կը զոռայ և վրէժ կը կտակէ մեզ... (ամպ կը
գոռայ եւ վարագոյրը դանդաղութեամբ կ'իջնէ):

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Ի ծո՛ւնը, ի ծո՛ւնը... (ամենքը նա-
խորդ ձեռով ոտքի կուգան) Ոտքի՛ ելէք այժմ... Օ՛ն
ա՛նդր, յառա՛ջ, դէպի ձեր ուխտը, ձեր դաշինքը, ձեր
երգումը:

ՏԱՍՆԱՊԵՏ.— Այո՛, դէպի մեր ուխտը, մեր դա-
շինքը, յանուն մեր սրբութիւններուն, բոլոր մեր հին
և նոր նահատակներուն արեան վրէժը լուծելու, մանա-
ւանդ ուխտանք այդ վրէժը ցեղային ժառանգութիւն
դարձնել և փոխանցել զայն որդոց որդի մեր 7 անգամ
77 սերունդներուն...:

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Քիչ ատենէն արշալոյսը կը ծագի, ար-
ծիւնները պէտք է բարձրանան դէպի սարերը...: Օ՛ն
ա՛նդր, տանապիտ, ձե՛ր խմբի զլուխը...:

ՏԱՍՆԱՊԵՏ.— Ի կա՛րգ, ընկերներ, աջ և ձախ
(խումբը երկուքի կը բաժնուի եւ կը կենան, հրացաննե-
րու բունը ձախ կողմէն գետին յեցած եւ ձախ ձեռով
փողերէն բռնած):

ԽՄԲԱՊԵՏ.— (Երկու քայլ առաջ անցնելով կ'սկսի
երգել, իսկ ՏԱՍՆԱՊԵՏը սրինգով կը ձայնակցի):

ԱԷԴ ՍԻՓԱՆԱՅ ՍԱՐԵՐ

Լօ՛, լի՛, լօ՛, լօ՛, լօ՛... Սիփանայ սէզ սարի վերայ,

Կարիճներ շտապով գալիս են — միանում,

Այն տեղ անմահ որդիք անյաղթ հակայ լերան,

Զէնք ու զրահի են ընթանում: (Կրկնել):

— Ինչո՞ւ վառում են, գինւում,

Սանձարձակ ձի հեծնում անհամբեր,

Բանց Սիփանայ պինդ քամին՝

Սըլանում են դէպի ցած, դաշտի մէջ է թշնամին:

— Նա է վառում նրանց վրէժ անմոռաց,

Ահնդ կռուի մէջ վատ թշնամին,

Հատու սուսեր է հանել, ցեղապետին սպանել,

Նա է վառում քաջերին:

— Բոլոր ցեղն այժմ ոտքի է կանգնած՝

Թշնամուն ընդդէմ, մահու մարտի է կանչում,

Արեան մեծ վրէժ է թշնամուց պահանջում

Եւ թշնամին պարտւում՝

Թողնում փախչում սարէ սար,

Յետ է ձրկում մեծ սուար: (Կրկնել):

— Լօ՛, լի՛, լօ՛, լօ՛. Արիւն վախցին, արիւնի փոխան՝

Արիւն խմեց ծարաւի սուսեր:

Նրան յաղեցած՝ դրեցին պատան.

Ելնում են հիմայ սէզ Սիփանն ի վեր.

Սէզ Սիփանայ կանաչ գլխին.

Յաղթող ցեղն անում է մեծ խնդում,

Եւ ամպերի բարձրութեան միջից

Հսկայ Սիփանն է երևում,

Էլ չի գայ մեզ մօտ թշնամին,

Սուր տեսու մեր պողպատին: (Կրկնել):

(Խմբապետը սոյն երգը երգած միջոցին պէտք է սուրով
եւ շարժումներով երգին կենդանութիւն տայ):

ԽՈՒՄԲԸ ՄԻԱՍԻՆ.— Հազա՛ր ապրին մեր խմբա-
պետ և մեր տանապետ...:

ՏԱՍՆԱՊԵՏ.— (Սրինգը մեջքը դնելով եւ սուրը պար-
զելով) Օ՛ն անդր, յառաջ. հրացան ուսերնիդ (խումբը
խսկոյն հրացանները ուսերնին կ'առնեն): Ի կա՛րգ, ի
զո՛յգ (զոյգ զոյգ իրար ետեւ կը շարունակ աչեն ձախ իրար
միանալով) Օ՛ն, դէպի լե՛ռ, դէպի վե՛ր, ա՛րիւնի ճամ-
բէն... մե՛ր վրէժի սլաքները դարբնելու... (խումբը կը
սկսի երգել հետեւեալ երգը, բեմին շրջանը ընելով զին-

ուտական ֆայլերով, եւ միեւնոյն ասեմ կը բարձրանայ լեռ) :

ԽԱՆԻ ԵՐԳԸ

Լուսին չը կար, մութ գիշեր էր,
Մի խումբ կ'երթար արագ-արագ,
Տեսանք ուր քաջ իրանին խումբն էր,
Զինուած էին բոլոր նրանք :

2

Կեանքերը աղգին նուիրած,
Կտրիճ իրանն առաջն ընկած՝
Գնում էին դէպի սահման,
Թռչում էին կրակի նման :

3

Հրացանները ուսերնին
Դըրօշակը պարզել էին,
Գնում էին ուրախ-զուարթ,
Ազատութիւն երգում էին :

4

Անցնում էին մութ անտառով,
Ամեն մէկը առիւծ կտրած,
Նըմոյգ ձիանց վըրայ հեծած
Մերկ սուսերը փայլակելով :

(Երգուած միջոցին ժամանակներ սուսերամերկ խումբին առջեւէն, իսկ խմբապետը նոյնպէս սուսերամերկ խումբին ետեւէն լեռ կը բարձրանան եւ կ'անյայտանան սարերու ետին, միտք երգելով, եւ վարագոյրը կ'իջնէ : Վարագոյրը իջած ասեմ, ճակատին երգելու ձայնը կը լսուի խորեւեմ) :

ՎԵՐՋ Բ. ԱՐԱՐՈՒԱԾԻՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

(Ժայռը բեմին ձախը . աջ կողմը Տէր Սարգիսի սանր պատը, մեջքերը դուռ մը) :

ՏԵՍԻԼ 1

Տէր ՍԱՐԳԻՍ. — (Ցանկապատին մէջ ծնրաչոփ եւ ձեռամբարձ կ'աղօթէ արժասուագին) Տէ՛ր, մի՛ դարձուցաներ զերեսս քո յինէն... (Բիշ մը լուռ, միտք ձեռամբարձ եւ աչերը երկինք կը մըրմըքայ, միայն շրթունքները կը շարժին, լիցոյ Բիշ մը բարձր) Պահապա՛ն ամենայնի, Քրիստո՛ս Աստուած մեր, աջ քո հովանի լիցի ի վերայ մեր, ի առէ՛ք եւ ի գիշերի... Ազատեա՛ զմեզ ի փորձութեանց զիւաց... եւ (աւելի բարձր) ի մարդո՛ց անիրաւաց... եւ ողորմեա՛ քո արարածոց եւ ի՛նձ բազմամեղիս... (Երկու ձեռով կուրծքը կը ծեծէ արժասուագին, լիցոյ կրկին ձեռամբարձ) ... մեղա՛յ, տէ՛ր, մեղա՛յ, քաւեա՛ զիս յանորինութենէն յիմմէ... (Լին կ'աղօթէ, աչերը վեր կ'իսախուփ) :

2

ՆՈՅՆ ԵՒ ԵՐԷՑԿԻՆ

ԵՐԷՑԿԻՆ. — (Տանը դռնէն գլուխը մտցնելով, ապեւած երեւոյթով կը դիտէ ֆահանգն եւ մեկուսի) Էս ի՞նչ բան ա, կ'աղթա՞, ի՞նչիս կ'ենէ տէրաէր էս պահոյս... (կամաց կամաց սեմեակ կը մտնէ եւ կը

մօտեմայ տէրոյ) Տէ՛րաւէր, կարգիւ մատաղ, կ'աղօթա՞ս, կիւա՞ս, ի՞նչիս կ'եղնես էս մօթ ձօրիկ պահուն . . . :

ՔԱՆ.— (Սարսափած ետին կը նայի, երեցիկներ տեսնելով փութով ոտքի կ'ելնեն) Տէ՛ր, գիւ ի՞նչի՞ զարթեցար, կնի՛կ... տէ՛ր գնա պառկիր, պառկի՛ր, Աստուծուն պատիւ զիմ վրէ հասել է... Երկնաւոր Աստուծոյ էս խոգիս առնա՛, ու չի տեսնի՛մ... (կուրծք կը ծեծէ) չի՛ տեսնիմ, Աստուծո՛ւ, զիմ աղջկա՛ն, զիմ Զարօյի՛ն . . . (ծեղները երեսին կ'արտասուէ) :

ԵՐԷՅԿԻՆ.— (Շուարած) Դիւ ի՞նչ բան կ'ասես, տէր-տէ՛ր, ես չե՛մ խտականայ :

ՔԱՆ.— Որ խտականա՞ս ի՞նչ կ'եղնի, կնի՛կ, Աստուծոյ պատիւ մեր վրէ ինկել ա... (հասկիսալով) Բէ՛գ, Զարօյի՛ն կ'ուզի... թէ չէ՛, կ'ատէ, գիւզ կ'աւերիմ, կրակի կիտամ... (ծեղները մազերուն մեջ կը խօթէ) Օ՛ֆ...

ԵՐԷՅԿԻՆ.— (Տեղէն սարսափաւոր ցատկելով) Վո՛ւյ, քոռանա՛մ չի տեսնիմ... Վո՛ւյ, խլանա՛մ չի լսի՛մ... էս ի՞նչ բան ա կ'ասես, տէրաւէ՛ր... (ծեղները գլխին զարնելով, մեկ հոս մեկ հոն ժուռ կուգայ խնդրեցածի պէս) Վո՛ւյ... Վո՛ւյ... մէրէ՛, էս ի՞նչ կը լսամ... ի՞նչ անեմ... ո՞ր մէկ ջուր ընկնեմ... Եամա՛ն Աստուծո՛ւ, էս ի՞նչ հող տուիր զիմ գլխին... (միտ մեկ հոս մեկ հոն երթալ գալով) :

ՔԱՆ.— Կնի՛կ, չե՛մ գիտնայ, չե՛մ գիտնայ ի՞նչ անենք. ճար չկայ. անօրէն գազան կ'անի, ի՞նչ որ ասի : Էս խնդ որ ա մեր գլխի վրէն չօքած, շան պէս կ'ուտի՛, կը խմի՛, կը չնթակայ, քէֆ կ'անի... հիմի էլ աղչին կ'ուզայ... Օ՛ֆ, օ՛ֆ... Էնքան աղչեցի, էնքան մըղ-կըտացի, էնքան արիւն-արտաք թափա, ձեռքեր պա-զայ, ոտներ պազայ... Օղուտ չիկա՛յ, կնի՛կ... Խօ՛, չե՛ս տեսնի, Աստուծուն օր խառ՛մ ոչխար կը գնուի էտ կուռօնների հըմար . . . Էլման գիւղացիք զուլ-զուրպան

կ'եղնին... Էլ ի՞նչիս անել... օ՛ֆ, Աստուծո՛ւ (արտասուելով)... Է՛ս լէ մեր մեղքից ա . . . չը գիտնամ . . . Մեղա՛, երկնաւոր տէր, քո ոգորմութէն հասցիր . . . (ծեղները բացած կ'աղօթէ երեցիկներ խօսած պահուն) Տէ՛ր տէրանց, Աստուծո՛ւ աստուծոց, Աստուծո՛ւ յաւիտեանա-կան, Աստուծո՛ւ երկնաւոր, լո՛ւր, ձայնի իմում... :

ԵՐԷՅԿԻՆ.— Եամա՛ն, տէ՛րաւէր... Խօ՛, էն ջանել զըմէն օր քէ կ'ատէր՝ գիւ չէիք լսայ . . . էս զալըմների առջ չի՛ պէտք ա գլուխ ծալ... քանի՛ ծոռա, էնքան լէ գլխիդ կը չաքան... Սո՛ւրբ արիւմէր (բազկասարած) ձեռքսի քո փէշի՛դ եմ գցել... գի՛ւ ճար՛մ արա... Վո՛ւյ, Վո՛ւյ... մկա խեղացս կ'եղնիմ... (Քիչ մը լուռ, յանկարծ) Էսպէս չե՛ղնի, տէ՛րաւէր, Էսպէս չե՛ղնի. ես պէտք է գնամ զիմ ձեռքը սատկեցնեմ էն գազանին . . . որ չի տեսնեմ զիմ ջանելի, զիմ աչից լուսի սեւ օր . . . :

ՔԱՆ.— Կնի՛կ, գիւ ի՞նչ կ'ասես, էլմա՛ն գիւզ կը կոտորին... մեր օջախներ դարսի վար կը դարձնին . . . Լսի՛ր, կնի՛կ, խըլխուէն ձիկ մէկդի քաշաց, ակընջիս բաննի՛ր փախաց էդ գազան... (ձայնը կամացցընելով, զուլահար) Բաննի՛ր... թէ... նորից հօ՛քմ կայ... կոման-ջօներ ֆլաններին թախանի՛ն... կոտորի՛ն... (ծեղները գլխին) էս ակընջներ խլանայի՛ն չի լսէին... Մեռնիմ քէ, Աստուծո՛ւ (ծեղները վեր) էս ի՞նչ Բրիտանի մեղք ի՞նչ ա, որ Էսպէս կը չարչրկի... մեղա՛, տէ՛ր, մեղա՛ :

ԵՐԷՅԿԻՆ.— Տէրաւէ՛ր, աղօթալով, մղկտալով ճար՛մ կ'եղնի՛... Արի՛, փախաննք գիշերով, տէրաւէ՛ր... փախաննք սարէ սար... գնանք Մոսկովի երկիր... :

ՔԱՆ.— Երեցիկի՛ն, հոգո՛ւզ մատաղ, մի՛ խեւնայ... որ փախաննք, ողջ գիւզ կը ջարդին... յետի տարօք մե-ղաց տէր կ'եղնինք... :

ՔԱՀ.— Որդի՛, հերի՛ք, հերի՛ք, Աստըծուն տրտունջ անել մե՛ղք ա... մահացո՛ւ մեղք, Աստուած չի՛ ներիր. բոլոր էտ խօսքեր Աստըծուն հաճելի չեն, զո՛ւրպան...:

ՁԱՐԹ.— (Միտ լուզուած) Ի՞նչ, հա՛յր, դու ի՞նչ կ'ստես, ես չեմ հասկանայ... Դո՛ւ կ'ուզես որ Աստըծուն հաճելի լինելու համար, աղջիկներ իրանց պատիւ էտ անդգամների, էտ խննդների հաճոյքի՞ն զո՞նեն... Մեղք չգործելու համար, ոչխարի պէս գլուխ ծռանք ու ջարդուե՞նք...: Էսպէս տատինք, էսպէս աշխատինք ու էսպէս զուլմ ու տարտե՞ր քաշենք...: Է՛ն, ո՛չ, պապէ՛, ո՛չ, Աստուած երբե՛ք էսպէս բան չի՛ տաւր... Ա՛խ, օրհնեա՛լ լինի, հազա՛ր անգամ օրհնեալ լինի պարոն Ռափայել, որ մեղ էս բաներ սորվեցուց, մեր աչեր բաւցեց:

ՔԱՀ.— (Երկու ձեռքեր իրար միացուցած ու գլուխն ի վեր բարձրացնելով) Դո՛ւրպան, լռի՛ր...: Ների՛ր, Աստուած... ջանի՛ւ ա, անիո՛րձ ա...:

ՁԱՐԹ.— (Շարունակելով եւ անուշաղիւր հօրը ըսածնեւուն) Այո՛, պապէ՛, այո՛, մեղ սովրեցուց թէ սխալ է ձեր քարոզած... թէ Աստըծուն հաճելի լինելո՛ւ համար, մարդ պէ՛տք ա իր անձ պաշտպանի... թէ Աստուած վատերին, թոյլերին չի՛ սիրիր... թէ Աստըծուն հաճելի լինելու համար, աղջիկներ պէտք ա իրանց պատիւ բարձր պահին արծիւներու բոյներու պէս, խննդների անմատչելի բարձրութեան հասցնեն...: Եւ դո՛ւք չի՛ հասկացաք, չի՛ հասկացաք, պապէ՛. դուք կարծեցիք թէ այդ պատուական մարդ անաստուածութիւն կը քարոզէր, անհաւատ էր, հեթանոս էր... Դուք այդպէս կարծեցիք ու դուք մեղք գործեցիք, մեղանչեցի՛ք:

ՔԱՀ.— (Չարհուրած, երկու ձեռքով ականջները զոցել ուզելով) Որդի՛, որդի՛, լռի՛ր, Խայ Քրիստոսնի բերնին էսպէս խօսքեր չի՛ վայլի...: Դու մեր տան վրէ սեւ կը

բերիս, Աստըծուն անէծք կը բերիս վըր մեր գլխին... (աչեքը վեր):

(Երեցիկներ արձատուելով խոսքը դռնէն ներս կը մտնեն):

ՁԱՐԹ.— Ա՛հ, պապէ՛, պապէ՛... Աստըծուն անէծք դուպ աի առեր է, Աստըծուն զազապ մեր գլխին է չոգեր, դու տակաւին չե՛ս հասկանայ...:

ՔԱՀ.— Որդի՛, դու ի՞նչ բաներ կ'ստես... էսպէս քո սուրբ հաւատ ուրանալու համա՞ր կարգալ զնացիր... վա՛յ ինձ, որ ես չէի խտականայ...: (Ձեռքեր բարձրացնելով եւ գրոս նայուածով) Էստոնք բոլոր չարի թեւադրութիւնների են, խորո՛տ, գնա՛ աղօթի՛ր Աստըծուն, ապաշխարի՛ր որ թողութէն գտնիս:

ՁԱՐԹ.— Պապէ՛, ես իմ սուրբ հաւատ չե՛մ ուրացել, եւ երբե՛ք էլ չարի թեւադրութիւնների տկանջ չեմ կախել...: Լսի՛ր ինձ, պապէ՛, ես որ դպրոց զնացի, Հայրիկայ Վանգուծ, Հայրիկայ Հայգուծ կարդացի, եւ աւելի ամբացայ իմ հաւատքի մէջ, ես կարդացի Բաֆֆիի զըրքեր եւ ես դարձայ մի մատակ աւելծ: Այո՛, հա՛յր, ես կարդացի Հայրիկայ զըրքեր, եւ ես տեսայ որ, Հայրիկ անհաւատութիւն չի՛ քարոզէր. նա սո՛ւրբ մարդ էր, մե՛ծ եւ ճշմարիտ Հայ քրիստոնեայ...: Նա հայրապետական աթո՛ռ բարձրացաւ, եւ դու կ'ստես էլի՛ չարի թեւադրութիւններ...:

ՔԱՀ.— Չարո՛, մեռնիմ քէ, ես չեմ տաի Խայրիկ չար թողթ զրած ա... Մեղա՛յ Աստըծուն, հազա՛ր մեղքայ...: Բայց ես չեմ խտականայ, տէ ի՞նչ բան ա քո ասած Վանգուծ, Հայգուծ. ես կը խտականամ գիմ Աւտաբանից, զիմ աղօթից...:

ՁԱՐԹ.— Ափսո՛ս, պապէ՛, որ դու չե՛ս հասկանայ...: Ես կարդացի էդ զըրքերի մէջ, եւ հասկացայ թէ, հա՛յր, Աստուած կ'ուզէ որ խաչդ սուրին դաստակ սուգիս, առնես ձեռքդ եւ էդ զաղանի գլուխ ջախջախիս, քո տան

պատիւ փրկելու համար... (բանաճան առնուկած, ակնապիւ, ձեռքերը կես մը վեր առած եւ կես մը բանակը ձռած աղջիկը կը դիտէ) Այո՛, հա՛յր, այդ սուրը ձեռքդ առնես, ժողովուրդդդ գլուխ անցնես եւ անոնց իրաւունքը, կեանքը եւ պատիւը պաշտպանիս...:

ՔԱՀ.— (Միեւնոյն դիտելով մեջ) Ե՞ս... ես մեղաւորս... Ե՞ս, ի՞նչ քրիստոնէս արիւն թափեմ...:

ԶԱՐԹ.— Է՛ն, պապէ՛, էլ ի՞նչ բան կ'ուզես որ ասեմ քե՛: Որ դու էն գրքեր կարդացած լինէիր, կը տեսնէիր թէ քէ պէս քահանաներ վարդանայ կողքին ի՞նչպէս կուր բռնեցին, խաչը սուրին դատաւրած, զա՛րկին, զա՛րկուան, արիւն թափեցին, եւ դու պատարագիդ մէջ էնոնց կը յիշես սուրբերու կարգին...:

ՔԱՀ.— (Աչքերը խռճոք խռճոք բացած, ձեռքերը դողալով) Է՞ն... Էնո՞նք... Ե՞ս...: Ո՛չ, զո՛ւրպան, արիւն թափել մե՛ղք ա... դու ի՛նձ լսիր...:

ԶԱՐԹ.— (Յուսալիւ առնելով եւ յուզուած) Է՛ն, պապէ՛, որ դու կը վախենաս արիւնի ձամբէն քայելու, որ է՛լի կը թերհաւատիս, որ չես հասկանայ ճշմարտութիւն, քո պարտականութիւն, մե՛ղք քո վզին, ահա ես էլ կը գնամ, լեռ ու ձոր, սար ու ժայռ ոտիցս տակ կ'առնեմ, մինչեւ գտնիմ թաթուլ, Ռափայիւլ. Էնոնք կը պաշտպանին իրանց քոյր, իրանց քրոջ պատիւ, Հայ աղջկայ պատիւ՝ իրանց սուրով, իրանց արիւնով... (սանը պաշին փոխելու շուրջը կ'անցնենաւ):

ՔԱՀ.— (Անպարտաւոր ետեւէն վազել կ'ուզէ) Զարո՛... զո՛ւրպան... կա՛ց, սպասի՛ր... (սոյն միջոցին ետեւէն կ'անցնէ):

ԵՐԷՅԿԻՆ.— Վո՛ւյ, քոռանամ. ի՛նչ արեցիր, տէ՛ր տէր, տո՛ր գնաց զիմ աչից լուս... Զարո՛, քէ՛ մատաղ, արի՛ (երկուքը մեկանց Զարոյի ետեւէն կը վազեն) արի՛, ե՛կ...:

(Վայրկեան մը բեմը պարապ):

ԵՐԷՅԿԻՆ.— (Բիշ վերջ առապարանով վերադառնալով, սարաւիւթով) Սո՛ւրբ տիբամէր. էս ի՞նչ հող թափուաւ զիմ գլխին (խօսած պահուն կը փախ դէպի սանը եւ ձեռքերը գլխուն զարնելով) Տո՛ր գնաց էս պահուս, յո՞ր փնտռամ... քոռանամ, վա՛խ զիմ մախտովին... (շուտով միւս դուռէն ներս կը մտնէ, վերջին բառերը դրանք մեջ արձատարելով):

ՔԱՀ.— (Նոյնպէս առապարանով կը վերադառնայ, երկու ձեռքը գլխին զարնելով, եւ երեցիկին ետեւէն գացած ասէն) Զոր գնա՛նք, երէ՛ցկին, ձոր... վա՛յ, զիմ տո՛ւն կործանաւ, Աստուած, զիմ օջախ փլաւ... Տէ՛ր, դարձո՛ւ զցատուս քո ի մէջն, տէ՛ր... (նոյնպէս այս վերջի բառերը դրանք սեմին մեջ ըսելով կ'անցնենաւ):

4

ԶԱՐԹ (Առանձին)

(Վայրկեան մը բեմը պարապ. յետոյ կ'երեւի Զարո, սանը կ'անցնէ, որ կը յառաջանայ խարխափելով. ձեռքը բռնած է փայտ մը, կանկաճոս աչքերով կը դիտէ չորս կողմը) Օ՛, ո՛չ... Անոնք կը փնտռեն զիմ ձորի եզերք, իսկ ես կը բարձրանամ լեռ... (աչքերը կ'ուղղէ դէպի ժայռը) Այո՛, դէպի լեռ, դէպի վե՛ր... (զգուշութեամբ մեկ հոս կ'երթայ մեկ հոն, կը դիտէ, մեկ ձեռքը ականջին մօտ կ'ընէ, կուգայ բեմին առաջ) Զէ՛նք չունիմ... (բիշ մտածոյս, յանկարծ գլուխը վեր) Բայց ինչի՞ համար զէ՛նք... եթէ հանդիպիմ այդ ճիւղաներին, ես զինքս

այս ժայռից վար կը նետիմ ու չեմ յանձնուիր... Իսկ վայրի զաղա՛ններ... հազար անգամ աւելի պարկեշտ են քան էտ անօրէններ... փա՛յտ մը, բաւական է ինձ լեռ բարձրանալու... Եւ ես զոտայ փայտի տեղ այս դրօշակ, նուիրական զէնք մը, որ զիս կ'առաջնորդէ զէտի Մահ կամ Ազատութիւն... միայն թէ գանէի թաթուլը, գանէի Ռափայելը... Ա՛հ, Ռափո՛, հոգուդ մատաղ, դու որքա՛ն մեծ մարդ ես եղել... (մտածկոս ժուռ կուգայ) Դո՛ւ կըրթութիւն տուիր ինձ, դո՛ւ մութ աշխարհից լոյս աշխարհ բերիր զիս... Ես է՛ն ժամանակ անատուն-ոչխար էի, և կը կարծէի թէ մեր զլխի վերէն չոգող քրթեր էս աշխարհի տէրն են և մենք էնոնց զերիններ... բայց դու ցո՛յց տուիր ինձ ճշմարտութիւնը... Եւ այժմ էլ դու իմ մտքի առջեւ աւելի՛ կը մեծանաս, երբ կը տեսնեմ որ, դու քո հանգի՛ստ թողած, քո քո՛ւն խանդարած, և մանաւանդ քո ա՛նձն ուրացած, լեռներ կը թափառիս, ասե՛ս, հայրենիքի փրկութեան, ասե՛ս, ժողովուրդի ազատութեան զաղափարին նուիրուած... Ա՛խ, Ռափո՛, ես զգացի թէ միեւնոյն ատեն զիս էլ կը սիրէիր, բայց զաղափարիդ նուիրականութիւն էնքա՛ն էլ մեծ էր, էնքա՛ն էլ սուրբ էր, որ իմ սէր կը նսեմանար... Եւ ես գո՛հ էի. էգպէ՛ս էլ պէտք էր, և էգպէս լինելուն համար էր որ ես ճանչցայ քո հոգիի մեծութիւն... Այն ատենից, ես էլ ուխտեցի հաւատարիմ մնալ քո սիրուն, և էգ շուշանի պէս մաքուր և հրեշտակային սէր բեղմնաւորել, նուիրագործել քո նպատակի ճամբուն վրայ քեզ թեւ ու թիկունք կանգնելով... (էիջ մը ժուռ կուգայ, միտ կասկածով ականջ դնելով, և ձեռքի փայտը հորիզոնա՝ ձեւ երկու ծայր ձեռացը մէջ առնելով, կը կենայ ու մէկէն դրօշակը կը պարզէ) Այո՛, Մա՛հ կամ Ազատութիւն... ո՛վ իմ նուիրական դրօշակ (կը համբուրէ) Ի՛նչ անուշ յիշատակներ կը զարթուցանես իմ մտքի մէջ...

Մեր դպրոցական մեծ հանդէսի համար էր որ ես իմ ձեռքով զործեցի, այն ատեն, երբ Ռափայել «Մեր հայրենիք թշուառ անտէր» երգ կը սովորեցնէր մեզ... Եւ ես ասացի իրեն, «Ա՛հա՛ եղբայր, քեզ մի դրօշ, զոր իմ ձեռքով զործեցի, զիչերներ ես քուն չեղայ, արտատուքովս լուացի...» Եւ նա պատասխանեց ինձ, «Ամենայն տեղ մահը մի է, մարդ մի անգամ կը մեռնի, բայց երա՛նի՛ որ իւր ազգի ազատութեան կը զոհուի...» Այն օրից արդէն, ես էլ ուխտեցի քեզ զինակից լինել, Ռափո, բայց դու մերծեցիր... մերծեցի՞ր որ այս վատ դանի տախտակ զո՞հ դառնամ... Ո՛հ, ո՛հ, դպրոցական զրասեղանի վրէ չէ՞ր որ կրկին դո՛ւ ինձ ուսուցիր Շաքէի մեծութիւն. և կ'ուզէիր որ ամե՛ն հայ կին, ամե՛ն հայ աղջիկ էնոր զաղափարի բարձրութեան հասնէր... Ուրեմն երկարէ՛ ձեռքերդ, Ռափո՛, վե՛ր առ զիս, ինչպէս վեր առիր և բարձրացուցիր իմ զաղափարներ... (Ձեռքերը պարզած դիպի վեր, պահ մը կը կենայ այնպէս մտաբերող, լեռնային, լայնակարծ) Այլեւս Հայ աղջկայ համար տնական կեանք չի՛կայ, տուն մնալ անվայել է, անարգա՛նք է, երբ իր եղբայրները կը խողխողուին, երբ իր պատիւ ոտնակոխ կը լինի։ Նա պէտք է լե՛ռ բարձրանայ, և մատակ առիւծներու պէս մռնչելով, մահուան սարսափներ տարածէ էգ հրէշներու, էգ ճիւղաղներու մէջ... (մէկ ձեռքը դրօշակը, զեքին լեցած, միւս ձեռքը կոված դիպի վեր, զայրացկոս աչեւով, զուխը ցնցելով) Է՛հ... մնաք բարեա՛ւ մանկական անսո՛ւշ յիշատակներ... ես կը գնամարիւնի ճամբէն զէպի Ազատութեան ճանապարհը. ես կը մեկնիմ, ես կը բարձրանամ զէպի լե՛ռ, զէպի վե՛ր, միշտ վե՛ր, միշտեւ ժայռի կառար, արծիւներու անմատչելի բոյնը... Մա՛հ կամ Ազատութիւն... (Դրօշակը ուսին, կը բարձրանայ, բերեւոտ ցափսեւով)։

ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ Կ'ԻՋՆԷ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Դ.

ՏԵՍԻԼ 1

ՇՈՒՇԱՆ, ՍՄԲՈՒԼ, ՇՈՂԻԿ, ՅՈՎԻԿ

(Բեմին խորքերէն գլխիկո՛ւ եւ արտասուաբո՛ւ աչքերով, անաբեկուած դեմքերով կը յառաջանան երկու կիներ, իրենց զաւակներուն ձեռքէն բռնած) :

ՍՄԲՈՒԼ.— (Շուշանին) Շտապի՛ր, քո՛ւրուկ, մկա էտ գազաններ մեր յետեւից կը լարին... :

ՇՈՒՇԱՆ.— Իմա՞լ անել, զո՛ւրպան, էս մախառմաներ կարնա՞ն շտապի... : Լուս աշխարհ չի տեսնի՛ն էտ զալմաներ որ էսպէս մըզիկ փէրիշան կ'անեն... :

ՍՄԲՈՒԼ.— Ի՞նչ անել, քուրուկ, ի՞նչ անել... մեր ճակտի գիր էսպէս է զրուկ, խո՛ղի... : Ի՞նչ ասեմ, փախնենք լեռ, գնանք սարեր, մեր զլուխ ազատանք, էս մախառմաներ խալըսանք... :

ՇՈՒՇԱՆ.— Էսպէս ճակտի գի՞ր կ'եղնի, քո՛ւրուկ : Մեր էրիկներ ճգակոտոր արեցին ի մէջ բանտին, մեզ թորկեցին անտէ՛ր, անտիրական էս սեւաւոր աշխրհի մէջ... : Նեմի էլ կ'ասեն, զգո՛ւմ պազդահա պարաք ունէք, զըմմեն առան տարան, եղներ լէ տարան, մկա ի՞նչ կ'եղնի մեր խալ, Սմբո՛ւլ ջան... : Ընա՛ մեզ լէ կ'ուզին փախցնել կուռօններ... : Թո՛ր գնանք, ի՞նչ էնենք, ե՛ս լէ չեմ գիննայ... : քոռանա՛մ, սե՛ւ զայ վըր գլխի, չի տեսնի՛մ էտ սեւ օր... :

ՇՈՂԻԿ.— (Մօր փառած, սարսափահար) Մկա ես ի՞նչ կ'ենեմ, մարէ՛, որ քեզ լէ փախցնան... : Նալօ պապիս սպանի՛ն, եղներ տարան, Թո՛ւն թալլեցին, որ դո՛ւ լէ փախնես, ես ի՞նչ հող կ'առամ զիմ գլխին, մարէ՛, ... : չիէ՛... : ես քէ չե՛մ թորկա, մէրիկ... : (ուժով կը փաթրուի մօրը) :

ՇՈՒՇԱՆ.— Քէ՛ զուրպան, զիմ աչից լոյս, մի՛ լաց եղնի... : Էսիկ քէ՛ չեմ թորկայ մինակ... : Ընա՛ մէկտեղ կը փախնենք չէ՞, չե՞ս տեսնի... :

ՅՈՎԻԿ.— Որ գան կուռօններ, Շողիկ, ես քար՛մ կը թալլիմ, էնոնց զլուխ կը պատռիմ. դու մի՛ վախենայ :

ՍՄԲՈՒԼ.— Դու իմցա՞ր, ախ՛ջի Շո՛ւշան, Սրբօ խաթուն գիշերս կ'ասէր, էտ դազան բէկ Ջարօյին է ուղի տէրարօջմէն. Ջարօն ասեա, փախել է չը գիննամ յո՞ր... : բէկն լէ դազապի է եկել, էտ ապով է որ գլուկ կը թալանին... :

ՇՈՒՇԱՆ.— Կոռպէկո՛ւ եղնին, խո՛ղի... : Ըրի՛ք, քէ բա՛ն ասեմ. մեղաւոր մենք ենք որ էսպէս զլուխ կը ծռանք ինոնց առաջ... : Դո՛ւ կը տեսնիս, ի՞նչ էլ անենք խեր չիկայ... : Գլուխ էլ կը ծռանք, նորից գմէ կը թալանին, կը ջարդեն... : Որ էսպէս ա, որ ի՞նչ անենք կը ջարդուենք... : Տ՛ֆ Աստուած, յորի՛ մենք լէ ինոնց զլուխ չի տրորինք ու էնպէս մեռնենք գնանք էս սեւաւոր աշխրհից... :

ՍՄԲՈՒԼ.— Խա՛, ըզո՛րդ ա, քուրուկ, ըզո՛րդ կ'ասես ըմմա, չէ՞, տէրաէր կ'ասէ, Խայ քրիստոնի չամար արուն թափել մեղք ա, խոզուն մեղք կ'անի, արնի տէր կ'եղնի... : մէկեար սըը տիրամէր ձեռք դցի մեղ... :

ՇՈՒՇԱՆ.— Ես չեմ խաղանայ էտպէս բան, քուրուկ : Որ էս մախառմ չեղնէր, ըզո՛րդ կ'ասեմ, ես կը փախնէի՛ էսպէս... : դու տեսնէիր ես ինոնց զլուխ իմա՛լ կը տրորէի փետով... :

ՍՄԲՈՒԼ.— Որ ճար չիկայ, ի՞նչ անել, քո՛ւրուկ, չտապիրք քիչ՛մ, ելնենք լե՛ռ, թաղնուենք, հա՛ր էս զաղապ անցնի գիւղի վրայից...:

ՇՈՒՇԱՆ.— Որ լեռ փախնենք կը խալըսա՞նք, Սըմ-բո՛ւկ ջան...: Ենոնց քինի՞մ գէլու պէս հոտ կ'առնայ, տո՛ր էլ գնանք, էնոնք զմէ՛ կու գտնին:

ՍՄԲՈՒԼ.— Իմա՞լ անել, քուրո՛ւկ, ես լէ չեմ գի-տենայ...:

ՇՈՒՇԱՆ.— Լսի՛ր, ես ի՛նչ կ'ասեմ: Մկա կ'ելնենք լեռ, կը թաղնուենք ժայռերի յետեւ, կը հաւքենք քար ու կը սպասենք, հա՛ր էդ զաղաններ էսքիաց անցնեն: Կը հայինք որ զմէ՛ կու փնտռտան, որ աղատում չիկայ, ըմենքս մէկանց սարից ի վար էնոնց գլխին քար կը թալլինք ու շանատտակ կու հանինք...: Եղա՞ւ, կ'աղա-տանք էդ շների ձեռնից. որ չեղա՛ւ, մենք զմէ՛ ժայռից ի վար կը թալլի՛նք, կը պրծի, կը լինայ... (յուզուած՝ աչքերը կը արբէ):

ՇՈՂԻԿ.— Մի՛ լայ, մարի՛կ, մի՛ լայ. էգուց ես մեծ քար՛մ կ'առնա՛մ, Յովիկայ հետ էն լեռան կատարից վար կը զլտորա՛մ, կուռօների զլուխ կը ջնջխա՛մ... մենք լէ կ'աղատանք...:

ՇՈՒՇԱՆ.— (Աղջկան երեսը ռոյելով) Հոգո՛ւդ մա-տաղ, զիմ ապան ասիլն. ըհա էտպէս. արի՛, դո՛ւ լէ, Յովի՛կ, տո՛ւր ձեռդ Շողիկան, ո՛ւխտ արէք հոս, էս ժէ-ռի ոտից տակ, ձեր պապերի՝ Մուրօյին ու Նալօյին վրէ՛ժ պէտք է առնաք էն անօրէն անաստուածներից...: Ձեր պապեր մեռան, բայց հողի ներքեւից էնոնք կը ձէ-նեն, «Մեր արնի տեղ արին պէտք է առնաք...» կ'իմ-նաք, չէ՞...:

ՅՈՎԻԿ.— Որ անդամ մի մեծանամ, մօ՛րքուր, դու տեսնես, դո՛րդ, կ'առնամ զիմ պապի զանջար, կը խօ-թամ էն կուռօների փոր... է՛նպէս արին կը խանա՛մ...

հա՛ն... (Երկու ձեռքը ուժով իրար կը զարնէ ծափ զար-նելու պէս):

ՇՈՂԻԿ.— Չի՛, Յովիկ, չի՛, տես քէ բան տամ. (ձեռնով Յովիկի ուսին կամաց զարնելով) մկա լեռ կ'ել-նինք, քար կը հաւքինք, սարից ի վար կը զլտորանք ու էտ կուռօների զլուխ կը ջնջխա՛նք:

ՍՄԲՈՒԼ.— Տէ՛ գնանք, զուրպան, չե՞ս իմնայ, գիւղ զարմաղալի մէջ ա, մկա էտ անօրէններ կիզան մեզ կը գտնին...:

2

(Նոյն միջոցին բեմին խորէն խուժք մը գիւղացիներ խաթափելով եւ աւազելով կը յառաջանան):

ՇՈՂԻԿ.— (Ետին դառնալով) Մէրէ՛, ես կը վախե-նամ (մօրք փաքրուելով) եամա՛ն, մէրէ՛, կուռօներ կի-զան... փախնե՛նք, փախնե՛նք (մօրք փլանցեմէն փաշելով):

ՅՈՎԻԿ.— (Նոյնպէս ետին նայելով) Կուռօ չի՛ն, Շո-ղի՛կ, կուռօ չին... չե՞ս տեսնի, իայ քրիստոնէ ին... էնոնք լէ կիլան...:

ՍՄԲՈՒԼ.— Եամա՛ն Աստուած, թալանուած իայեր են, կը փախչեն մեզ պէս...: Մօտացէ՛ք, զո՛ւրպան, մօտացէ՛ք (գիւղացիք կը մօտենան):

ԾԵՐՈՒՆԻ ՄԸ.— (Կաղալով եւ հեւալով) Բարե՛ւ ձէ, զո՛ւրպան. էս պահուս ի՞նչիս կ'ենէք էս տեղ. էս Տէր Սարգսայ գիւղ չիէ՞...:

ՇՈՒՇԱՆ.— Խրամա՛նք ա, պապէ՛. ո՞ր տեղաց կի-գաք...:

ԾԵՐՈՒՆԻՆ.— Էն զահրուժար գիւղից, Մչկաչենից,

դու տա՛ս Մշկաւերից, խաթուն ախշի... է՛ն գալըմ կըր-
մանչօնե՛ր մեզ պան չի թորկեցին. զիմ ջահիլ սպանին,
զիմ խարա տարան, զիւղ կրակեցին, մալ մուլք թալա-
նեցին... Ի՞նչ անել. մկա կը գնանք Մոսկըֆա երկիր,
խալըսանք էս գոթիւքից... Ասացինք բրդուճ մի խաց
ուտինք Տէր Սարգսայ գիւղ, էնպէս ընկնենք ճամպախ...

ՍՄԲՈՒԼ. — Պապէ՛, մի՛, մի՛ մնաք էստեղ. զուլում
էս գի՛ւղն լէ բռնել ա... Միրզա բէկ զաղսալ ա գարձել.
տուն տեղ կը թալանին, պազդասա կը հաւքին, հարս,
ախշին ծամերից բռնած կը քաշկոտան, կը տանան...
Մենք լէ էս չար պահուն էնոնց ղըշմէն կը փախնենք,
լիս կ'ելենք, չո՛ւր էս գուլում անցնէ...

(Սոյն միջոցին խորեհն հետեւեալ երգը կը լսուի քըմ-
բուկով եւ սրինգով) :

Տէ, պըժան պըժան չէքրէ ժանէ,

Ղուրպանըմ չալէ խըչկէ ֆըրէ

Չալէ բէչէ, պէլէք խարէ

Ֆըլէ խաշիկա էզ հայրանէ,

Նա, նի, նա, նայ, նանի, նանայ...

Պուքըժըմ մէրան, թալան պըքըմ,

Խըչկէ վիժի հալալ պըքըմ,

Էզ տու խաղըմ խըչէ ֆլէ,

Հատ տէտէթէ ալայ պըգըմ,

Նանի, նանայ, նանի, նանայ...

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ո՛վ կիներ, կիներ, գեղեցիկ կիներ,

Ձեր սիրուն մատաղ, Հայ աղջիկներ,

Աչքեր ունիք սեւ, ոսկի մազեր,

Հոգիս մատաղ ձեզ Հայ աղջիկներ :

Մորթենք ֆլաները, թալանենք,
Իրենց աղջիկներ մեզ հալալ,
Ես քեզ սիրեցի Հայ աղջիկ,
Տուր ձեռքդ մէկտեղ պար բռնենք :

ՍՄԵՆՔԸ. — (Դողանար եւ սարսափած) Փախնե՛նք,
փախնե՛նք, եամա՛ն Աստուած, քուրդերն են... գալըմ-
ներ քէֆ կ'անեն... (գեպի լեռ կը փախին իրար ետեւ,
իսկ ֆիւրսերը երգելով պարելով բեմին մէկ կողմէն կը
մտնեն, եւ միւս պարելով երգելով միւս կողմէն կը հե-
ռանան) :

3

ՔԱՀԱՆԱՆ. — Խեղակորոյս եւ խարխափելով բեմ կու-
գայ. մէկ հոս մէկ հոն երեւուն եւ աչքեր շլմորուն, իբր
քէ մէկը կը փնտռէ) Տո՞ր գնամ, յո՞ր փնտռամ... Երկ-
նաւոր Աստուած, էս ի՞նչ հող թափուաւ զիմ գլխին...
(Երկու ձեռքերը գլխին կը զարնէ) Թաթուլ տուն թորկեց
գնաց... Չարօն լէ գնաց... երէցիկն լէ չերեւայ... չը
զիննամ տո՞ր է... Չիմ տուն թառումաւ կ'եղնի...
գիւղն որ ասես զարմաղալի մէջ ա... անորէն զաղանների
ինկել են տների մէջ... վա՛յ իմ գլխին... վա՛յ ինձ,
վա՛յ ինձ... (միւս ձեռքերով գլուխը կը ծեծէ եւ մէկ հոս
մէկ հոն կ'երթայ կուգայ, եւ նոյն միջոցին ներսէն պո-
ռալու, կանչուրսեղու ձայներ կը լսուին) Ի՞նչ կ'եղնի (ա-
հաբեկած) գի՛ւղ կը կործանի, Աստուած, դո՛ւ ողորմիր

4

(Մեկ ֆանի բուրդէր կասկած դեմքերով բեմ կը խուժեն) :

ՀԱՍՍ.— (Պառաւով եւ դեպի ֆանանան վազելով)
Բրա՛, ահա՛նցն է, ահա՛նցն է քէշիշ... (խսկոյն ֆանա-
նային ուսէն բռնելով) Տօ քէ՛շիշ, տօ շո՛ւն ֆլա... էս-
քան յողնացանք քէ փնտաւաղով... ո՞ր մէկ սաստանի ծակ
մտած էիր... վալլա՛ն (ֆանանան ցնցելով) զու մեր բէգի
ձեռաց չես պրծի... տէ՛, առա, յո՞ր թաղցուցիր խըչէն...

ՔԱՀ.— (Պաղատաւով) Մեռնի՛մ քո արեւուն, Հասո՛,
վաղ էգուց անից փախել է, ես լէ չեմ գիննայ տո՞ր
գնաց... էնքան լէ փնտաւաղի՛... :

ՀԱՍՍ.— (Միւսները հոս հոն կը դիտեն, կը փնտռեն)
Արի՛, մի՛ տաքանար. էս շուռն ֆլաններ էսպէս են, մեղ
խաբել կ'ուզին : Ըզո՛րդ կ'տեսմ, բրա՛ններ, էս անիծած-
նների տուն տեղ թաղանի՛ր, աղչիներ խլի՛ր, իրանց
զլուխ լէ տրորիր, հալա՛լ ա, հա՛ վալլա՛ն... : Իրանց
քէշիշն որ էսպէս սուտ կը խօսայ, է՛լ խառկացէք էն
շներ ի՛նչ կ'եղնին... :

ՄՍՏՕ.— Ըզո՛րդ լէ էնպէս ա, բրա... տօ քէ՛շիշ, էս-
քան տարի մենք աղ ու հաց կերած ենք քէ խառ. էսիկ
չեմ ուզի քէ զիւսան գայ, գու հալուր մարդ ես, մեղք
կ'անես քո արեւուն, առա՛, տո՞ր ա խըչէն... :

ՔԱՀ.— Ղո՛ւրպան, չեմ գիննայ... :

ՀԱՍՍ.— Տօ Մասո՛, ինչի՞ էս շների հետ էսպէս կը
խօսաս. ինոնց թիկունք որ փետով չի տիխ, չեն խա-
խանաիր :

ՄՍՏՕ.— Զիէ՛, Ղո՛ւրպան, չիէ՛. հալուր մարդ ա,
մեղք ա, էնիկ հօլա կիգայ... :

ՀԱՍՍ.— Որ հօլա չիգայ, ի՞նչ կ'եղնի, բէգի հօքմ

գետի՞ն կ'ընկնի : Էնոր պէս քածեր, խաղարն լէ քիչ ա,
ղուրպան եղնին բէգի արեւուն... :

ՄՍՏՕ.— Ախպէ՛ր, որ ես գիտեմ, էն քած թէսլիմ
չեղնի, հա՛ վալլա՛ն... ո՞վ գիննայ յո՞ր թաղնուած ա :

ՀԱՍՍ.— Տօ՛, չեղնի՞ նախօյի քածի խիտ փախնէ .
էն քածն լէ քիչ համան չիէ՛, հա՛... :

ՄՍՏՕ.— (Յոյց տալով) Ըհա՛, բէգ լէ կիգայ. քէ՛շիշ,
ես քէ խառար կ'տեսմ, լաւ բան չեղնի... :

5

ՆՈՅՆՔ, ԲԷԿ ԵՒ ՄԷԿ ՔԱՀԻ ԶԻՆՈՒԱԾ ՔՐԹԵՐ

ԲԷԿ.— (Բարկացած դեպի ֆանանան կ'ուղղուի) Ախբը
գտա՞ք էս շուռն քէշիշ :

ՀԱՍՍ.— Բէ՛գ, ի՛նչ որ արեցինք, չուզի թաղիմ
անել... :

ԲԷԿ.— (Խօսքը սեւեռնոյ ուղղելով) Տօ քէ՛շիշ, տո՞ր ա
խըչէն, ի՞նչ արեցիր... որ թաղիմ չանես, վալլա՛ն,
էս քո զլուխ էս ժէպի տակ կը ջնջխամ, հա՛... : (Ըսած
միջոցին ձեռքը կոփելով, մեկ ֆանի անգամ ֆանանային
զլխուն կը զարնէ) :

ՔԱՀ.— (Ուռն օձիքէն երկու երբեր բռնած, մերք կը
ցնցեն, մերք կը ֆաշկոսեն) Բէ՛գ, խաղա՛ր ապրես... ես
չեմ գիննայ... շատ էլ փնտաւաղի չի գտի... Աստուած
քո արեւ պահի, բէ՛գ... :

ԲԷԿ.— Լռի՛ր, պառա՛ւ սաստանայ... (սոյն միջոցին
խորեւեհն՝ գիւղին մեջէն վայնատուններ, ինչպէս եւ փութի

մը աղեկսուր ձայնը կը լսուի, եւ պէյը ետին դառնալով)
Բրա՛... Ի՞նչ կ'եղնի... (մտիկ կ'ընեն ամենքը մեկեկ) :

ՔԻՒՐՏԻ ԶԱՅՆԵՐ. — Բրա՛նք, կուսո՛նք, խառէ՛ք,
խառէ՛ք...

ԿԻՆԵՐՈՒ ԵՒ ՏՂԱՆԵՐՈՒ ԶԱՅՆԵՐ. — Եամա՛ն Աստ-
ուած... վո՛ւյ... վո՛ւյ... կոռպէկըր եղնիք... ձեր տուն
աւերի՛... վո՛ւյ մարիկ... վո՛ւյ, ձեռքի կոտորու... պա-
պէ՛... զլուխի... ա՛յ... (լալու ձայներ) :

ԲԷԿ. — (Հոն գտնուող ֆիւրսերուն) Տօ՛, Ի՞նչ փէտի
պէս կուացիր մնացել էք... Իրիշկէ՛ք հեղձ Ի՞նչ կ'եղնի...
էս չուն ֆլաներ զլո՛ւս եւ վերցուցի... կուսոնքի՞ն կը
սպաննին... Ի՞նչ կ'եղնի... (Բանաւային օձիւքն բռնողնե-
րուն) Դուք լէ էս անիծած քէշիշ էս ժէռին կապեցէ՛ք,
չո՛ւր խելք զլիւին գայ :

(Բանաւան ֆաւկոսելով ծառին մօտ կը սանիկն) :

ՀԱՍՍ. — (Որ Բանաւային օձիւքն բռնած է) Տէ՛ քալիր,
անի՛ծած, տէ... :

(Խորքերէն եկած ձայներ կը սասկանան, ֆիւրսերու
ձայներով խառն) Վայլըմ՛ն, վայլըմ՛ն... հաւարէ՛,
խառէ՛ք... վալէլէ՛ր... վալէլէ՛ր...

ԲԷԿ. — Տօ Հա՛սօ, Մառօ՛, հաւա՛ր հառէ՛ք...

(Պէյը եւ ֆիւրսերը վազելով կ'երթան, Բանաւան ծա-
ռին կապուած է խաչածեւ) :

ՔԱՀԱՆԱՆ (Առանձին)

(Մարած աչերով չորս կողմը դիտել կ'ուզէ . կապե-
րու ցաւէն մերթ րնդ մերթ կը փորձէ շարժելիլ, յետոյ զուլար

կողմնակի վար ծռելով . ներսէն միտ լայնասուններ կը
շարունակուին եւ կոսրելու, փլելու ձայներ կուզան)
Ա՛խ, ճիկեարսի կը խշխշայ... էա... մախսուսների ձայ-
նից... էս Ի՞նչ զուլում ա... էս Ի՞նչ սեւ իջաւ վըր մեր
զլիւին... ողջ գիւղ լաց ու կոծի մէջ... Ա՛խ, չեմ
դիմնայ, Աստուա՛ծ, իսկ քրիստոնի վարձք էսի՞կ ա...
էսքա՛ն տարի, ըմմեն օր զիմ երես գետին գցած, կ'ա-
ղջթամ, կ'աղթամ... Երկնաւո՛ր տէր... որ մենք
մեղաւոր ենք, որ մեր ձէն չես լսի, ապա էտա մախ-
սուսների մե՛ղք Ի՞նչ ա... (Քիչ մը լուռ) Որ գիտենայի՛,
որ գիտենայի՛... չիէ՛, չիէ՛... էսպէս արգարութիւն չի՛
եղնի... էսպէս վարձք չի՛ եղնի... Մէկեար էս անիծած
աշխարհ էդ անհաւատների համա՛ր է եղել... (Քիչ մը
լուռ) կը թալանի՛ն, կը զարկեն, կը ջարդի՛ն, չեն աշ-
խատի, խօ՛, մեղնից էլ լաւ կ'ապրեն... Որ է՛սպէս ա,
Ա՛ստուած, որ դու էս զուլումներ կը տեսնիս ու էդ անօ-
րէններին կը ներիս, էլ Ի՞նչի՞ իսկ քրիստոնէն աղօթի...
էլ Ի՞նչի՞ իսկ քրիստոնէն տառի, աշխատի... (Քիչ մը
լուռ) մեղա՛յ, երկնաւո՛ր տէր, մեղա՛յ... (Քիչ մը լուռ,
կը շարժելի, ներքին ըմբոսացում մը յառաջ կուզայ իր
մեջ) Չիէ՛... չիէ՛... հերի՛ք որքան մեղա՛յ տաացի...
հերի՛ք որքան աղօթացի, մղկտացի... (ներսէն եկող ա-
ղիողորմ ձայները լսելով) Անէ՛ծք... անէ՛ծք... (մի քիչ
լուռ կենալէն յետոյ) Թաթո՛ւլ, իմ աշից լոյս, իմ որ-
դի՛ն, իմ ճա՛նը... յո՛ր ես, արի՛, արի՛. տես որ քո
պապին Ի՞նչ արին, տես որ քո վաթան Ի՞նչ կ'անեն...
(Քիչ մը լուռ) Մեղա՛յ, քէ՛ մեղա՛յ, որդի՛, ես մեղաւոր
եմ, բայց դու ների՛ր քո հալւոր հօր... Արի՛, ա՛ռ զէն-
քերդ, հաւար հատիւր էլ բան չեմ առի, էլ չեմ նեղա-
նայ... Անէ՛ծք, հաղա՛ր պորտի անէ՛ծք էս վատների զըլ-
լիւն... Երկնաւո՛ր տէր, իսկ վաթսուն տարի է ես քէ
կ'աղթամ... Ի՞նչ վաթսուն տարի, չէ՞ Ռափօն կ'ատէր,

էսիկ վեց խարիր տարի ա իյայ քրիստոնէն կ'աղօթայ ու կ'աղօթայ, մկա էա ըմմեն աղօթքներ անէծքի փոխի՛ր, տէ՛ր, վերէն, քո հրեղէն երկինքից էդ իմերի գլխին թափիր... աշխըրի վրէ էա նամարտ անօրէններ տեղ չի գտնին ըոյն շինելու, դադար առնելու... և եղնի որ օր'մ մոռանաս, Աստուած ամենակալ, քո անէծքներ ի նոնց գլխին թափելու, էն օր Ղովտի կ'նոջ պէս տեղնից տեղ քար կտրին... (կը շարժակի կապերու ցաւեն) թաթո՛ւլ, հասի՛ր, որդի՛, ների՛ր քո պապին... Ռափօ՛, յո՞ր ես... ա՛խ, դու սուրբ մարդ էիր, ես չի խտակացայ... ըղորդ լէ քո խօսքեր աւետարանի խօսքեր էին, բայց զիմ հաստ գլուխ չի խտակացա՛ւ (գլուխը ժայռին կը զարնէ) Զարօ՛, իմ խորոտիկ համա՛ն աղչին... յո՞ր ես, յո՞ր ես... իսկի չեղնի՞ էա անիծած դադան քո յետեւից լարի... թաթո՛ւլ, Ռափօ՛... հաւար հասիք զիմ աղջկայ... հաւար հասիք, զիւզ կը թալանին, կը քանադին...

7

ՆՈՅՆԸ, ԲԷԿ ԵՒ ՄԷԿ ՔԱՆԻ ՔՐԹԵՐ

ԲԷԿ. — (Շատպով ուղղակի գեպի բանանան ուղղուելով) է՛լի կը խորթա՞ս, անիծած մարդ, տէ՛ր ասա՛, յո՞ր է Զարօն...

ՔԱՆ. — (Արտասուախառն եւ պաղատալիկ նայուածով) Բէ՛գ, ոտիցդ հողին զուրպան... չէ՞ քէ ասացի ինքն է փախել... ապրած կենաս, բէգ, քո ջանքերի արեւուն, մի՛ տանջիր ձիկ, մի՛ քանդիր զիւզ... էսքան

տարի աղ ու հաց ենք կերած իրար խեւ... զիմ տուն, զիմ օջախ էսքան տարի զօնախ արեցի քո պապերին... ողջ զիւզ լէ քէ զուլ-զուրպան արեցի... մի՛, մի՛ էս զուլում... Աստուած սիրուն եղնի, բէ՛գ...

ԲԷԿ. — Լռի՛ր, չո՛ւն. ֆլային Աստուած չի կայ... (Գիւղը ցոյց տալով) կը լսա՞ս, զիւզ կը թալանին...

ՔԱՆ. — Նորից կ'աղչամ, բէ՛գ, սպանի՛ր ձիկ, մի՛ աւերիր զիւզ... Մեղք կ'անես էս քուլֆաթին... էնոնք քո կթան կովերն են...

ԲԷԿ. — Տօ՛ ես քէ ասացի տո՞ր է խըչէն. դու էա ասա, թէ չի՛ (բռնեցի սեղմած եւ ակոսները կհրացընելով բանանային վրայ կը վազէ, եւ կուսփը վերցնելով) գանկդի կը ջնջխամ...

ՔԱՆ. — (Սահմուկաժ, կ'ուզէ խօսիլ բայց չկրնար) Է՛հ... բէ՛գ, բէ՛գ... դու կ'ուզես ախր զիմ սպանիլ, սպանի՛ր, ես մեռնելուց չեմ վախենայ. բայց թո՛ղ որ վերջին անգամ աղօթիմ, էնպէս սպանի՛ր...

ԲԷԿ. — (Ձեռքը սլարգելով) Տօ՛, քո աղօթքից ի՞նչ խեր կիզայ, անհաւատ ֆլա... դու բաս ասա՛, յո՞ր է Զարօն, ես քէ կը ներիմ... Տէ, մկա աղօթիր, տու շունմիչ եղիր, ի՞նչ կ'ուզես արա՛, ըհա՛ ես կ'սպասիմ... (ձեռքերը ետին կապած կը հետանայ բանանային բովեն եւ բարկութեամբ ժուռ կուգայ, ծանր ծանր ֆայլերով. ֆիւրսերն ալ կը հետեւին իր ֆայլերուն) :

ՔԱՆ. — (Շարժակելով) Տէ՛ր ամենակալ, Աստուած Աբրահամու, Ընդէ՞ր թողեր զիս... (մի փչ լուռ) Մշո՛յ սուլթան սուրբ կարապետ, դու որ մեր տղաների ուժ ու քաջութիւն կը պարգեւես, երկարի՛ր ձեռներդ, քակի՛ր այս կապանքներ, և քո հրեղէն սուրով հալածի՛ր այս անօրէն անաստուածներ... (Մերք ընդ մերք ներսէն նըլ-վընցներ) Դատեա՛ տէր զայնոսիկ, ոյք դատեն զիս... Ա՛խ, թաթո՛ւլ, Ռափօ՛, դուք հասէք, ձեր զէնքերով,

ձեր սուրերով... Ո՛վ Աստուած, քո սի՞րտն էլ չի խշխշայ
էա մախարմների ձայնին... (պահ մը գլուխը մեկ կողմ
կը հակէ, յետոյ աչքերը խոշոր խոշոր կը բանայ, կը
զառանցէ) Ա՛յ, ի՞նչ կը տեսնիմ... օհօ... Ռափօ՛, դո՞ւ
ես... ասլան տղայ. էա որքա՛ն էլ մեծացեր ես... ոտ-
քերտի գետին, գլուխդի երկինք կը դիպնայ... էդ քո
ղանչա՞րն ա, որ կէծակի պէս կը փալկւայ... է՛ն ո՞վ ա
... էհէ՛, թաթո՞ւն էլ քո կողքին է կայնուկ... դռնախ
տղերք... Աստուա՛ծ, օրհնի ձեզ... չէ՞, կը ներիք ձեր
տէր պապին... Զարօ՞, զիմ աչից լուս, դո՞ւ լէ առիւծ-
ների մօտ կը կենաս... զուրպան եղնիմ քո բօյին-բօսին
... խա՛, աղջի՛, ըղօրդ էլ էտպէս ա... որ չարչրուկելով
կը մեռնէի, վաթանի համա՛ր մեռնէի, զիմ խաչ խան-
չարի կոթ սուգէի, և էա անօրէնների արինով մկրտէի
... Զա՛րկ, Ռափօ՛, զարկէ՛ք դուք լէ թաթո՞ւն, Զարօ՛.
արի՛ւն... Ըհա՛ էտպէս թափեցէք վատերի արիւն... չէ՛,
չէ՛, մեղք չէ՛, դո՞ւրպան, զա՛րկ, բան չիմ ասի (բարձ-
րաձայն աղաղակելով) զա՛րկ, մեղք չէ՛, վա՛րձք է,
վա՛րձք...

Բէկ. — (Յանկարծ դէպի երեցը դառնալով) (Տօ՛ ի՞նչ
կ'եղնիս, քէշիշ. խե՞ւքդի թռաւ... Տօ՛ էտպէս աղօ՞թք
կ'եղնի, անհա՛ւատ, տէ՛, կ'ասե՞ս յո՞ր է խըչէն... (կը
մօտենայ բռնեցքը գլխին) :

ՔԱՀ. — (Աչքերը խոշոր խոշոր բացած, կը հազայ
ուժգին) Բո՛ւհ, ցա՛ծ կենդանի, որ քո ուժ էտպէս անդօր-
ների վրայ կը փորձիս...

Բէկ. — (Աստուած) Էտպէս, հա՞... քեզի՛ չուն Ֆլա...
Կրա՛կ, կուռօսներ (ֆիւրսերը իսկույն իրենց հրացանները
կ'ուղղեն ֆահանային, բայց նոյն միջոցին ժայլին գա-
զաթէն անեղ ձայն մը կը լսուի) :

ԶԱՐԾ. — (Ժայլի գագաթը բարձրացած, լոյսի նա-
ռագայքներու մեջ, դրօշակը պարզած, անեղ ձայնով կը
գոչէ) Կա՛ց, կա՛ց... անօրէ՛ն մարդ. էդ ոճրագործ ձեռ-
ների անդօր ծերուկի անմեղ արեան մէջ մի՛ թաթախիւր.
Կա՛ց, անդգամ, այդ քաջերու գործ չէ. այդ թշուառ
ծերուկ մի տղայ էլ կարնայ սպանիլ... որ սիրտ ունեա,
վե՛ր ել, այս ժայռի կատար... բայց դու էնքան էլ
վատ ես որ չես համարձակի... (սոյն միջոցին ամենքն ալ
ակնապիւ լեր կը նային) :

Բէկ. — (Շլմարած ու տոկոս նայուածով ու աղաչե-
լով) Որ է՛դպէս, Զա՛րօ, չե՛մ սպանի, Աստուած էլ վկայ,
չե՛մ սպանի... Իջի՛ր, վա՛ր իջիւր, եամա՛ն աղջի, եա-
ման հուրի, արի՛, արի՛... (ձեռքերը վեր բարձրացու-
ցած, վար կանչելու շարժումով) :

ԶԱՐԾ. — Վա՛ր... վատերո՞ւ քով... երբե՛ք, կը
լսե՞ս, երբե՛ք... քաջերու տեղ վերն է...

ՔԱՀ. — (Զարմացած) Զարօ՛... հէ՛յ ասլան աղջի...

Բէկ. — Իջի՛ր, Զարօ՛... քո արեւուն դուրպան...
Իջի՛ր, դու զիմ գլխին սուլթան կ'եղնիս, ես քո օտիցը
հող կը դառնամ...

ԶԱՐԾ. — Լա՛ր, անդգամ ոճրագործ... ամօ՞թ քո
աչիւրութեան, որ էդպէս անդօր և անմեղ մարդերու ար-
եան մէջ կը թաթախես այդ պիղծ թաթիւրդ... դէ՛հ, տե-
սի՛ր, տեսի՛ր Հայ աղջիկ ի՛նչպէս իր կուռօթիւն, իր
պատիւ ժայռերի կատար կը հասցնի, մինչեւ արծիւներու
բոյներ, ուր քեզ պէս խոզեր չեն կարող բարձրանալ...

Բէկ. — (Բարկութեամբ որոտալով) Տօ կո՞ւռօսներ,
ինչի՞ էտպէս կուած կանգնած էք... վե՛ր ելէք, բռնեցէ՛ք

էս քածին... (մեկ քանի քրքեր ժայռն ի վեր կը փորձեն բարձրանալ) :

ՔԱՀ.— (Աչքերը վեր յառած) Աստուած աստըծոց, Աստուած ամենակարող, անէծքնե՛րդ, արդարութի՛ւնդ... :

ԶԱՐԾ.— Էհէ՛... տեսէք սա վատերին... աղջիկ՛ի՛մ բըռնելու համար տառնեակներով կը յարձակին... (Ժայռի դիմացի կողմէն վազելու եւ պոռալու ձայներ կը լըսուին, որ միջոցին Զարո գլուխը այն կողմը կը դարձնէ) :

Հեռի՛նէն եկած ԶԱՐԾ.— Յառա՛ջ... ի զէ՛ն... մա՛ն վատերուն... վրէ՛ժ... վրէ՛ժ... :

9

ՍՄԲՈՒԼ, ՇՈՒՇԱՆ, ՇՈՂԻԿ, ՅՈՎԻԿ ԵՒ ԳԻՒՂԱՅԻՆՆԵՐ

(Ոայն միջոցին Զարոյի կեցած ժայռի դիմացի գագաթէն գլուխին վեր կ'առնեն, եւ միեւնոյն ասեմ ալ ժայռն ի վեր ելլել փորձող բուրքեր ահաբեկած վար իջնել կը փորձեն, մեկ քանին կը բռնուին խուժքէն) :

ՀԱՍԾ.— (Վար իջած ասեմ) Զօռե՛ց, բէ՛գ, զօռե՛ց, խալըսում չիկէ... Զանգիթայինե՛ր... :

10

(Ժայռի գագաթը զինուած յեղափոխականներու բազմութիւն մը կը տեսնուի, Ռափօ՛ իր խումբով) :

ԶԱՐԾ.— (Խուժքէն եկած կողմը կը դառնայ, ուրախութենէն հիացած, դրօշակը ծածմանելով) Օ՛, հաղա՛ր ապրի՛ք, ազատութեան ուխտաւորներ... :

(Բեմին խորքերէն կ'երեւին մեկ քանի զիւղացիներ, որոնք փախչող փութերու ետեւէն կը վազեն, կը բռնեն, կը կռուին, յետոյ կ'երեւին նաեւ Կարօ եւ Պեօ, ձեռներնին մահակներով) :

ԲէԿ.— (Մեկ հոս մեկ հոն վազվաճելով, շուարած) Տօ՛ ի՞նչ կ'եղնի, տօ կո՛ւսօներ... :

ՇՈՂԻԿ.— (Վերէն ձեռները շարժելով) Արի՛, Յովի՛կ, շտապի՛ր, քար թալլինք էս չնորի գլխին, արի՛, արի՛... :

ՅՈՎԻԿ.— Մէկտե՛ղ, Շողի՛կ... մեր պապերի խոսքուն համար... մէկտեղ թալլինք :

ԶԱՐԾ.— Զա՛րկ Շողի՛կ, զա՛րկ Յովի՛կ... :

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Կրա՛կ... :

ՏԱՍՆԱՊԵՏ.— Մա՛ն վատերուն... :

ԲէԿ.— (Կասկած եւ շուարած) Տօ կո՛ւսօներ, տօ ինչի՞ էք կանգնած... տո՛ր է գի՛մ հրացան... չուսնե՛ր, կրա՛կ բացէք էս անիծած ֆլաների վրէ՛ն... (ամեն կողմէն կրակ, վերէն, վարէն, իսկ ժայռերու գագաթներէն Շողիկ, Յովիկ եւ միւս զիւղացիները քար կը տեղացնեն արագ արագ փութերու գլխուն . կ'սպաննուին մեկ քանի փութեր, զիւղացիներ եւ քանակներ) :

ՔԱՀ.— Ուա՛ն... հասի՛ք, որդի՛ք, զարկուա՛... աւնէ՛ժք... անէ՛ժք... հուրն յաւիտենից անէ՛ժք ձեր ցեղին, ի՞ճերու ծնունդներ... (միւս բուրքերը փախչիլ կը փորձեն, Կարօ, Պեօ եւ զիւղացիները կը հետապնդեն) :

ԿԱՐԾ.— Յո՛ր կը փախնէք, պառա՛ւ քածեր... :

ՊԵՏԾ.— (Գիւղացիներուն) Տօ՛, համախններ զոցեցէք (կը բռնեն փութերը եւ կը կռուին) Ահօրէ՛ն անաստուածնե՛ր... (վերէն բազմութիւնը վար կը խուժէ, իրար կը խառնուին, նոյն միջոցին բէկը փախչիլ կը փորձէ) :

ԶԱՐԾ.— (Դրօշակը ձեռքը վազելով) Մի՛ փախիր, վա՛տ... :

ԹԱԹՈՒԼ.— (Դառնալով մերկացուցած ուղղակի բեկին վրայ կը յարձակի, եւ ուժգին թափով կուրծքը կը մխ) Ա՛ն, անպատճառ, թաթուլի վրէժ... Զը՛ն...:

Բէկ.— (Ձեռները բացած ինքզինքը պաշտպանել ուզելով) Ուա՛ն... հաւա՛ր կուռօնիւր... (գետին գլորելով) Տօ՛ էս ֆլա՛ն... տօ՛...:

ԹԱԹՈՒԼ.— Կորի՛ր, վա՛տ պազան...:

ՔԱՀ.— (Հասկլիսալով) Ապրի՛ս, որդի՛, Աստուած բազումքի օրհնի... Զա՛րկ, սպանի՛ր, Աստուած կը նեւրի... ուա՛ն... կապերսի քակտեցէք, ե՛ս լէ զարկեմ... էնպէս մեռնիմ արիւնի ճամբիսի վրէ... Հասէ՛ք, կը մեռնիմ... պուստ՛մ ջուր... Թաթուլ, Զա՛րօ, հաւա՛ր հասէք ձեր հօր...:

ԶԱՐԾ.— (Վազելով) Կիզանք, պապէ՛, Կիզանք...: Արի՛, Շողի՛կ, արի՛, դրօշակ բռնիր...:

ԹԱԹՈՒԼ.— (Նոյնպէս վազելով) Ա՛խ, պապէ՛...:

ՇՈՂԻԿ.— (Դրօշակը առնելով) Յովի՛կ, արի՛, դրօշակին տակ (դրօշակը պարզած կը կենայ) :

ՅՈՎԻԿ.— (Վազելով Շողիկին ետ կը կենայ, մեկ ձեռքով ալ ինք բռնելով դրօշակը) Մէկտե՛ղ, Շողիկ...:

ՔԱՀ.— Կը մեռնեմ... կը մեռնեմ...: Ների՛ր, թաթուլ, քո՛ պապին, դո՛ւ էլ Զարօ...: Ա՛խ, որ գիտես այի... ա՛խ, կը մեռնեմ... հաւա՛ր, որդի՛ք...:

ԹԱԹՈՒԼ.— Օրհնութիւնդ, հա՛յր...:

ՔԱՀ.— (Նուաղկոս) Աստըծոյ օրհնութիւն ձեր եւ ձեր սերնդի գլխին, որդի՛... աճի՛ք եւ բազմանաք ծովերու աւազներուն պէս եւ լեցնէ՛ք, չէնցնէ՛ք ձեր սուրբ վաթան... Աստըծուն օրհնութիւն ձեր բազուկների, ձեր զէնքերի վրէն... Ը՛ն... Ը՛ն... կռուեցէ՛ք... վաթանի համար... արի՛ւն թափեցէք ազատութեան համար... վրէժ լուծեցէք էս վատերէն, չո՛ւր չքանայ իրանց սեւրունդ... Աստուած լէ էտպէս կ'ուզի... ես... լէ... էտ-

պէս... կ'ուզի՛մ... (ձեռները զաւակներուն գլխուն դրած, գլուխը ետին կ'իյնայ եւ կը մեռնի, եւ քանական զգուռութեամբ գետին կը պառկեցնեն ու ծնրաչոք շուրջը կը բոլորուին) :

ԹԱԹՈՒԼ, ԶԱՐԾ, ԵՐԷՅԿԻՆ.— Վա՛խ պապէ... պապէ՛... տէրտէ՛ր...:

ԲԱԶՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋԷՆ ԶԱՅՆԵՐ.— Աստուած խողին լուսաւորի...:

ԽՄԲԱՊԵՏ.— (Սուրբ պարզած) Յառա՛ջ, ընկե՛րներ, ի ծո՛ւնը նահատակ ծերութեան տոջեւ... (գինւորները կը բոլորուին եւ կէս ծնրաչոք, հրացաններուն փողը գետին հակած, ի նշան սգոյ, իսկ Շողիկ եւ Յովիկ նոյնպէս ծնրաչոք, դրօշակը կէս մը վաւ կը խոնարհեցնեն) :

ՏԱՄՆԱՊԵՏ.— Հանգիստ եւ խաղաղութիւն չարչարուած եւ խաչուած Հայութեան ոսկորներուն : Բայց փա՛ռք ու պատիւ Հայութեան, որովհետեւ անիկա յղի է իր ապագայով, անիկայ փիւնիկի մը պէս իր աճիւններուն մէջէն պիտի վերածնի իբրեւ ազա՛տ Հայութիւն...:

ԽՄԲԱՊԵՏ.— Այո՛, ընկերներ, թաղե՛նք անցեալը իր վիշտերով եւ իր արիւնազանգ տառապանքներով պատանքուած, եւ իր գերեզմանին առջեւ յարգանքի եւ հրաժեշտի մեր հուսկ ողջոյնը մատուցանենք : Բայց, անցեալին վրէժը մեր չրթներէն կախուած, զիմենք դէպի մեր պարտականութիւն, արիւնի ճամբէն դէպի ազատութեան հանգրուանը, դէպի վերածնող Ազատն Հայաստան : Օ՛ն, դէպի լե՛ռ, ընկերներ, վրէժը յաւէա ձեր չրթներէն կախուած...:

ԱՄԵՆՔԸ ՄԻԱՍԻՆ.— (Ոսկի ելած) Դէպի վրէժ...:

ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ Կ'ԻՋՆԷ

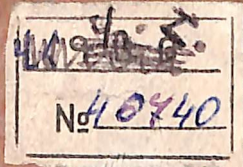
Գ Ր Ե Պ Ա Կ

ԷԶ ՏՈՂ.

6	18	մարդասցին	կարդալ	մարթասցին
32	30	Սանձարձակ	»	Սանձակոծ
42	43	էնոնց կը յիշես	»	էնոնց անուէն կը յիշես

Ի ՆՊԱՍՏ ՀԱՅ ԿԱՄԱՒՈՐ ԴՈՒՆԴԵՐՈՒ
ՀՐԱՊԱՐԱԿ ՀԱՆՈՒՄԾ

Տպարան Սոկրատ Սարրաֆեան, Գահիրէ